

Uloga lingvističke agentivnosti u pripisivanju krivnje nakon slučajnih događaja

Posavec, Goran

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:026184>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#) / [Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-29**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**ULOGA LINGVISTIČKE AGENTIVNOSTI U PRIPISIVANJU KRIVNJE
NAKON SLUČAJNIH DOGAĐAJA**

Diplomski rad

Goran Posavec

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Mirjana Tonković

Zagreb, 2023.

IZJAVA

Pod punom moralnom odgovornošću izjavljujem da sam ovaj rad izradio samostalno te da u njemu nema kopiranih, prepisanih ili preuzetih dijelova teksta tuđih radova koji nisu propisno označeni kao citati s navedenim izvorom iz kojeg su preneseni.

U Zagrebu, 15. svibnja 2023.

Goran Posavec

Sadržaj

Uvod	1
<i>Utjecaj jezika na interpretiranje namjere</i>	1
<i>Lingvistička agentivnost i percepcija agenta</i>	4
Cilj, problem i hipoteze	9
<i>Problem</i>	10
<i>Hipoteze</i>	10
Metoda	10
<i>Sudionici</i>	11
<i>Materijali</i>	12
<i>Postupak</i>	14
Rezultati	15
<i>Percepcija krivnje</i>	16
<i>Dodjela kazne</i>	19
Rasprava	21
<i>Metodološka ograničenja</i>	24
<i>Buduća istraživanja</i>	26
Zaključak	28
Literatura	29
Prilog	32

Uloga lingvističke agentivnosti u pripisivanju krivnje nakon slučajnih događaja

Goran Posavec

Sažetak: U svom poznatom istraživanju Fausey i Boroditsky (2010) pokazale su da lingvistički okvir unutar kojeg su predstavljene informacije o slučajnom događaju može utjecati na percepciju osobe koja ga je uzrokovala. Korištenje agentivnog opisa nesreće, u usporedbi s korištenjem neagentivnog opisa, dovelo je do većih procjena krivnje i financijske odgovornosti. Ovo istraživanje nastavak je na rad Tonković i suradnika (2022), koji su prvobitne nalaze pokušali replicirati na hrvatskom jeziku, te je provedeno s ciljem provjere mogućnosti generalizacije izvornih efekata lingvističke agentivnosti na različite situacije na hrvatskom jeziku. U *online* istraživanju sudjelovalo je 462 sudionika u dobi od 18 do 30 godina koji su procjenjivali 13 scenarija u kojima su opisani slučajni događaji. Redoslijed prikazivanja scenarija određen je po slučaju, kao i oblik scenarija koji su sudionici čitali. Dva oblika pojedinog scenarija razlikovala su prema nekoliko glagola; u agentivnom obliku korišteni su prijelazni glagoli, dok su u neagentivnom obliku korišteni neprijelazni glagoli. Za svaki scenarij sudionici su davali svoje procjene krivnje osobe koja je uzrokovala nesreću te procjene kazne koju bi dodijelili toj osobi. Značajan efekt eksperimentalne manipulacije na percepciju krivnje pronađen je na četiri scenarija, dok efekt na dodjelu kazne nije pronađen niti na jednom scenariju. Potrebna su daljnja istraživanja kako bi se utvrdile međujezične razlike u značaju ispitivanih efekata te razlozi pojave efekta na percepciju krivnje samo na nekim opisima slučajnih događaja.

Ključne riječi: dodijeljena kazna, lingvistička agentivnost, percipirana krivnja, slučajni događaji

The role of linguistic agentivity in the attribution of blame after accidental events

Goran Posavec

Abstract: In their famous study, Fausey and Boroditsky (2010) showed that the linguistic frame in which information about accidental events is presented can influence the perception of the person who caused it. Using an agentive description of an accident led to higher assessments of blame and financial liability than using a non-agentive description. This paper extends on the research done by Tonković et al. (2022), who tried to replicate original findings in Croatian, and its aim is to test the possibility of generalizing the original linguistic agentivity effects on various situations in Croatian. In an online survey, 462 participants, aged 18-30, assessed 13 scenarios that described accidental events. The order in which the scenarios were presented was random as well as the forms that the participants read. The two forms of a single scenario differed in several verbs; transitive verbs were used in the agentive form while intransitive verbs were used in the non-agentive form. The participants gave their assessments of blame to the person who caused the accident and assessments of punishment they would give to that person. A significant effect of the experimental manipulation on the perception of blame was found in four scenarios, while no effect was found on the assignment of punishment in any of the scenarios. Further research is needed to establish cross-linguistic differences in the significance of analyzed effects as well as the reasons behind the appearance of the effect only on some descriptions of accidental events.

Keywords: accidental events, assigned punishment, linguistic agentivity, perceived blame

Uvod

Donošenje zaključaka o uzrocima različitih događaja i ponašanje u skladu s njima čine jedno od temelja snalaženja u složenom fizičkom i socijalnom svijetu. Individualna iskustva svakog od nas, kao i nalazi mnogobrojnih psihologijskih istraživanja, svjedoče složenosti i višestrukoj određenosti procesa konstruiranja uzročnosti. Jedno od temeljnih načela u socijalnoj psihologiji koje svjedoči tome jest osnovna atribucijska pogreška, odnosno sklonost precjenjivanju dispozicijskih (unutarnjih) uzroka ponašanja drugih ljudi te podcjenjivanju uloge koju imaju situacijski (vanjski) uzroci (Aronson i sur., 2021). Tako bismo, primjerice, uzrok događaja u kojem je nečije ponašanje dovelo do nenamjernog razbijanja vaze prije pronašli u općenitoj nespretnosti te osobe nego u trenutnim okolnostima u kojima se događaj odvio. Uloga sociokulturalnih čimbenika u atribuiranju uzročnosti opširno je istraživana, pri čemu se najviše proučavaju razlike između individualističkih (zapadnih) i kolektivističkih (istočnih) kultura. Pripadnici individualističkih kultura, koji pojam o sebi većinski definiraju neovisno o drugima, skloniji su donošenju dispozicijskih atribucija uzroka ponašanja drugih ljudi, dok pripadnici kolektivističkih kultura, čiji je pojam o sebi pretežito definiran kroz odnose s drugim ljudima, češće ponašanje drugih atribuiraju situacijskim čimbenicima (Choi i sur., 2003; Miller, 1984; Tang i sur., 2014). Stoga bismo, u prethodno opisanom primjeru, od pripadnika istočnih kultura očekivali da će nenamjerno razbijanje vaze prije opravdati nesretnim okolnostima, dok bi većina pripadnika zapadnih kultura zaključila da je uzrok u najvećoj mjeri u samoj osobi. U posljednjih nekoliko desetljeća sve se više istraživanja bavi jezičnim utjecajima u ovom području te se kao jedno od ključnih istraživačkih pitanja nameće mogućnost djelovanja razlika u lingvističkom okviru unutar kojeg se iznose informacije o određenom događaju na poimanje uzročnosti tog događaja.

Utjecaj jezika na interpretiranje namjere

Pojam agentivnosti vežemo uz sposobnost djelovanja i uzrokovanja promjena stanja pa bismo načine na koje se u jeziku izražava uzročnost mogli nazvati *lingvističkom agentivnosti* (eng. *linguistic agentivity* ili *linguistic agency*), a uzroke ili pokretače događaja *agentima* (Ahearn, 2001). Agentivnost se u jeziku može izražavati korištenjem prijelaznih odnosno neprijelaznih glagola. U općenitoj podjeli glagola, koja bi se mogla primijeniti na većinu jezika, glavna razlika između ove dvije vrste glagola jest ta da nakon

prijelaznih (eng. *transitive*) glagola obavezno slijedi objekt koji upotpunjuje njihovo značenje, dok *neprijelaznim* (eng. *intransitive*) glagolima objekt nije potreban (Ahearn, 2001). Stoga bismo izraze u kojima se koriste prijelazni glagoli kako bi se naglasak stavio na agenta koji je uzrokovao određeni događaj mogli smatrati *agentivnima* (eng. *agentive*), dok bismo izraze s neprijelaznim glagolima u kojima se uopće ne referira na agenta kao uzročnika događaja mogli smatrati *neagentivnima* (eng. *non-agentive*) (Fausey i Boroditsky, 2010). Isti događaj koji smo već naveli kao primjer mogli opisati agentivno (npr. „razbio je vazu“) i neagentivno (npr. „vaza se razbila“). Valja upozoriti na to da se ovako definirano neagentivno izražavanje razlikuje od korištenja pasiva kao glagolskog stanja (npr. „vaza je razbijena (od strane njega/nje)“). Iako mnogi istraživači pasivno izražavanje, sa ili bez spominjanja agenta, proučavaju kao jedan od načina odvratanja pažnje od agenta (Goddard i sur., 2019; Simchon i sur., 2022; Wang i McGlone, 2019), u ovom se istraživanju razlikovanje agentivnog i neagentivnog izražavanja veže uz prijelaznost glagola. Podjela glagola prema prijelaznosti glagolske radnje u hrvatskom jeziku razlikuje prijelazne glagole (uza se imaju izravan objekt), neprijelazne glagole (uza se imaju neizravan objekt ili uopće nemaju objekt) te povratne glagole (uza se imaju „se“ i koriste se kada subjekt „vrši radnju sam na sebi“) (Barić i sur., 2005). Usprkos toj specifičnosti, radi usklađivanja terminologije s ostalim relevantnim radovima, u ovom se radu koristi prvotno definirano značenje neprijelaznih glagola koje bi obuhvaćalo neprijelazne i povratne glagole u hrvatskom jeziku.

Opisano razlikovanje agentivnog i neagentivnog jezika posebno je zanimljivo proučavati u kontekstu prenošenja *namjere* agenta pojedinog događaja. Događaje u kojima je postojala namjera agenta za uzrokovanje određene promjene stanja mogli bismo nazvati *namjernima* (eng. *intentional*), dok bismo događaje u kojima je izostajala namjera agenta za određenim djelovanjem mogli nazvati *slučajnim* (eng. *accidental*) (Fausey i Boroditsky, 2011; Fausey i sur., 2010). U engleskom su jeziku uobičajeni agentivni opisi u kojima se navodi agent radnje i koji ne zahtijevaju jasno izražavanje njegove namjere (Filipović, 2007), no čini se da jezici po tom pitanju različito funkcioniraju. Međujezične razlike u preferencijama za agentivnim odnosno neagentivnim izražavanjem pri opisu namjernih i slučajnih događaja privukle su značajnu pažnju istraživača te su najviše istraživane razlike između engleskog i japanskog jezika (Fausey i sur., 2010; Okuno i sur., 2019) te engleskog i španjolskog jezika (Fausey i Boroditsky, 2011; Filipović, 2013,

2018, 2020). Istraživanja su se u većoj mjeri usmjerila na proučavanje utjecaja takvih lingvističkih razlika na procese pamćenja i pažnje svjedoka različitih događaja.

Kvalitativna istraživanja pokazuju da se u japanskom jeziku općenito koristi više neprijelaznih glagola nego u engleskom jeziku, u kojem se oni koriste relativno rijetko (Choi, 2009; Luk, 2014; Okuno i sur., 2019), što upućuje na moguću veću preferenciju za neagentivnim izražavanjem u japanskom jeziku. Fausey i suradnice (2010) eksperimentalno su utvrdile da bi jedan od razloga tome moglo biti korištenje glagola različite prijelaznosti kako bi se razlikovalo slučajne od namjernih događaja. U nizu od tri eksperimenta sudionici su gledali videozapise različitih događaja u slučajnom ili u namjernom obliku. Jedna od ključnih razlika između dva oblika svih korištenih događaja bila je u reakciji agenta kojom se prenosila namjera; u slučajnim događajima agent je bio iznenađen ishodom svog djelovanja i pokazivao je žaljenje, dok je u namjernim događajima agent izgledao zadovoljno zbog posljedica svog djelovanja. U *prvom* eksperimentu autorice su pronašle da se govornici engleskog i japanskog jezika ne razlikuju pri opisivanju namjernih događaja; obje skupine više koriste agentivne opise. No razlika postoji pri opisivanju slučajnih događaja; govornici japanskog jezika, u odnosu na govornike engleskog jezika, u većoj mjeri koriste neagentivne opise. Njihove nalaze potvrdili su Okuno i suradnici (2019) istražujući razvoj tih jezičnih preferencija s dobi. Povrh razlika u samom korištenju agentivnih i neagentivnih izraza, Fausey i suradnice (2010) su u *drugom* provedenom eksperimentu utvrdile i posljedice koje te preferencije imaju za pamćenje agenata događaja. Kada su se dosjećali agenata namjernih događaja, govornici engleskog i japanskog jezika pokazali su jednako pamćenje, no u slučajevima u kojima su se dosjećali slučajnih događaja, engleski sudionici (koji ih pretežito opisuju pomoću agentivnih izraza) pokazali su bolje pamćenje od japanskih sudionika (koji ih pretežito opisuju putem neagentivnih izraza). U *trećem* eksperimentu autorice su pokazale da se lingvistička agentivnost može koristiti i za trenutačno udešavanje pamćenja. Izvorni govornici engleskog jezika bolje su se dosjećali agenata događaja kojima su prethodno svjedočili kada su prije dosjećanja udešeni zadatkom u kojem su čitali agentivne izraze u odnosu na udešavanje neagentivnim izrazima.

U vrlo sličnom istraživanju s gotovo identičnom metodologijom Fausey i Boroditsky (2011) pokazale su istovjetne razlike između španjolskog i engleskog jezika u pamćenju agenta. Španjolski su govornici češće koristili neagentivne izraze za

opisivanje slučajnih događaja, a engleski su se govornici uspješnije dosjećali agenata tih slučajnih događaja. No, čini se da korištenje španjolskog jezika donosi određene pogodnosti kada se ispituje pamćenje namjere u podlozi događaja. U španjolskom jeziku postoje dvije različite gramatičke konstrukcije čijim se korištenjem jasno označava je li neka radnja napravljena namjerno ili slučajno, te potonja ne zahtijeva nužno spominjanje agenta (Filipović, 2007). Filipović (2013, 2018, 2020) je u nizu istraživanja potvrdila da se govornici španjolskog jezika, u odnosu na govornike engleskog jezika, bolje dosjećaju toga je li događaj kojem su prethodno svjedočili bio namjeran ili slučajan, ističući kako opisani lingvistički obrasci, koje uobičajeno koriste u svakodnevnom životu, usmjeravaju njihovu pažnju upravo prema tom aspektu događaja.

Lingvistička agentivnost i percepcija agenta

Fausey i Boroditsky (2010) provele su prvo poznato eksperimentalno istraživanje utjecaja lingvističke agentivnosti izražene korištenjem glagola različite prijelaznosti na percepciju agenta slučajnog događaja. U nizu od tri eksperimenta u kojima su sudjelovali izvorni govornici engleskog jezika autorice su ispitivale hoće li se procjene krivnje i financijske odgovornosti osobe koja je uzrokovala nesreću razlikovati ovisno o tome jesu li sudionici čitali agentivan ili neagentivan opis tog slučajnog događaja. Lingvističkom agentivnosti manipulirale su koristeći prijelazne glagole u agentivnim opisima, odnosno neprijelazne glagole u neagentivnim opisima, pretpostavljajući da bi takvi agentivni opisi mogli ukazivati na veći stupanj namjere osobe koja je uzrokovala nesreću. Stoga bi sudionici koji su čitali agentivan opis trebali davati više procjene krivnje i financijske odgovornosti u odnosu na sudionike koji su čitali neagentivan opis nesreće.

U *prvom* eksperimentu sudionici su čitali o događaju u kojem je gošća nizom slučajnih radnji uzrokovala požar koji je doveo do oštećenja imovine restorana. Gospođa Smith večerala je s prijateljima u restoranu. Ustajući od stola nakon što su završili s večerom, prevalila je salvetu na svijeću te se salveta zapalila. Dok je posezala za salvetom, srušila je i svijeću te zapalila stolnjak. Kako je odskočila od stola, prevrнула je stol pa zapalila i tepih. Osoblje restorana uspjelo je zaustaviti daljnje širenje požara, no šteta je počinjena. Agentivan i neagentivan opis tog događaja razlikovali su se samo po oblicima šest glagola; u agentivnom su korišteni prijelazni glagoli („prevalila je salvetu“, „zapalila je salvetu“, „srušila je svijeću“, „zapalila je stolnjak“, „prevrнула je stol“,

„zapalila je tepih“), dok su u neagentivnom korišteni neprijelazni glagoli („prevalila se salveta“, „zapalila se salveta“, „srušila se svijeća“, „zapalio se stolnjak“, „prevrnuo se stol“, „zapalio se tepih“). Nakon što su pročitali jedan od dva moguća opisa događaja, sudionici su odgovarali na dva pitanja kako bi dali svoje procjene krivnje („Gospođa Smith s restoranom raspravlja o šteti. U kojoj bi mjeru nju trebalo kriviti za požar?“) i financijske odgovornosti („Polica osiguranja ne pokriva manje požare. Restoran je tužio gospođu Smith za naknadu štete. Ukupni trošak restorana bio je 1500 američkih dolara. Koliki bi iznos trebala platiti gospođa Smith?“). Autorice su potvrdile hipotezu o utjecaju lingvističke agentivnosti te su pronašle efekte srednje veličine i za procjene krivnje ($d = 0.53$) i za procjene financijske odgovornosti ($d = 0.52$).

U *drugom* eksperimentu sudionici su čitali o istom slučajnom događaju, ponovo u agentivnom ili neagentivnom obliku, s time da su autorice manipulirale i informacijom o krivnji koja je dana sudionicima. Nakon čitanja opisa, u sklopu prethodno opisanog pitanja o financijskoj odgovornosti, sudionici su saznali i je li procijenjena krivnja gošće koja je uzorkovala nesreću niska, srednja ili visoka („...Slučaj je ispitala i neovisna komisija, koja se koristila svojom standardnom ljestvicom procjene krivnje. Na toj ljestvici, 0 označava da osobu uopće ne bi trebalo kriviti, a 8 znači da bi je u potpunosti trebalo kriviti. Ocjena koju je komisija dodijelila gospođi Smith bila je [1, 4, 7]...“). Sudionici su tako podijeljeni u šest eksperimentalnih skupina ovisno o kombinaciji lingvističke agentivnosti i razine krivnje. Kako je ponovo pronađen značajan glavni efekt agentivnog odnosno neagentivnog jezika, i to bez interakcije s unaprijed dodijeljenom razinom krivnje, zaključile su da lingvistička agentivnost ima izravan utjecaj na procjenu financijske odgovornosti. Valja napomenuti da je pronađeni nezavisan efekt jezika bio puno manji nego u prvom eksperimentu ($\eta^2 = 0.03$).

U *trećem* eksperimentu efekt lingvističke agentivnosti ispitivale su na poznatom slučajnom događaju s nastupa na američkom Super Bowlu iz 2004. godine koji je bio prenošen na nacionalnoj televiziji, a tijekom kojeg je Justin Timberlake slučajno otkinuo dio kostima Janet Jackson i razotkrio njenu dojku. Osim što su čitali agentivan ili neagentivan opis, dijelu sudionika prikazan je i videozapis tog incidenta. Ponovo je pronađen utjecaj lingvističke agentivnosti na procjene krivnje i financijske odgovornosti. Neovisno o tome jesu li samo čitali o ovom događaju ili su ga prije odnosno poslije samog čitanja i pogledali, sudionici koji su čitali agentivan opis u prosjeku su Justina

Timberlakea procjenjivali više krivim ($\eta^2 = 0.03$) te više financijski odgovornim u odnosu na sudionike koji su čitali neagentivan opis ($\eta^2 = 0.02$). Valja napomenuti kako su sudionici prvog i drugog eksperimenta bili studenti Sveučilišta Stanford, dok je uzorak u trećem eksperimentu bio heterogeniji i obuhvaćao je odraslu američku populaciju.

Na temelju svih opisanih nalaza mogli bismo zaključiti da način manipulacije lingvističkom agentivnosti koji su Fausey i Boroditsky (2010) koristile u svojim eksperimentima ima značajan utjecaj ne samo na percepciju krivnje osobe koja je uzrokovala slučajni događaj već i na stvarne ishode u obliku njene financijske odgovornosti. Čini se da bi ispitivani efekt mogao biti od značaja čak i za poznate događaje za koje procjenjivači imaju prethodno znanje te za događaje kojima su i sami upravo svjedočili. Autorice najviše naglašavaju implikacije njihovih nalaza u pravnom kontekstu, pogotovo uzevši u obzir potencijalne međujezične razlike u lingvističkoj agentivnosti koje bi mogle dovesti do poteškoća u prevođenju. Korištenje agentivnih izraza u opisima nesreća moglo bi tako povećati vjerojatnost da se osobu proglasi krivom u sudskom procesu, odnosno rezultirati dodjeljivanjem strožih kazni u odnosu na korištenje neagentivnih izraza. Filipović (2007) problem prevođenja ilustrira primjerom u kojem je do nesporazuma došlo zbog prethodno opisanih razlika u izražavanju agentivnosti za slučajne događaje između engleskog i španjolskog jezika. Analizom jednog intervjua policajca s osumnjičenikom koji se služi španjolskim jezikom autorica je utvrdila da je kontinuirano korišten prijevod na engleski jezik koji ne uvažava način izražavanja agentivnosti na izvornom jeziku. Iako je osumnjičenik koristio neagentivan izraz koji označava da je osobu slučajno ispustio dok ju je nosio po stepenicama, interpretator ga je prevodio agentivno, u duhu engleskog jezika, bez spominjanja izostanka namjere osumnjičenika, iz čega je policajac iščitao priznanje krivnje.

Potencijalne implikacije efekata lingvističke agentivnosti na percepciju sudionika nesreća potaknule su zanimanje u području analize uzroka nesreća te medijskog izvještavanja o prometnim nesrećama. Vesel (2020) na primjeru dokumenta Američke šumske službe o smjernicama za izvještavanje o rezultatima analize uzroka šumskih požara upozorava na pristranost koja može proizaći iz upute da se pri identifikaciji uzročnih čimbenika uvijek koriste aktivni oblici glagola, pogotovo u kombinaciji s preporukom o sažetom izražavanju. Ističe da smjernice o agentivnom izražavanju mogu rezultirati većom vjerojatnosti da se uzrok nesreće pripiše ljudskim čimbenicima te da se

sudionici nesretnog događaja okrive i kazne, bez da se u obzir uzme širi kontekst u kojem se nesreća dogodila. Ralph i suradnici (2019) te Scheffels i suradnici (2019) analizirali su novinske članke o prometnim nesrećama u kojima su poginuli pješaci i biciklisti kako bi pokušali identificirati razloge tome da povećanje njihove smrtnosti u prometu još uvijek nije prepoznato kao značajan javnozdravstveni problem u SAD-u. Zaključuju da novinari preferiraju neagentivan govor te da se vozači često ne spominju kao agenti, a u slučajevima u kojima se spominju, njihova se agentivnost smanjuje time da ih se ne adresira osobno (npr. „vozač“) nego kroz neživi objekt (npr. „vozilo“). U oba navedena rada autori naglašavaju kako bi, u svrhu povećanja javne svijesti o ozbiljnosti ove problematike, novinari trebali biti oprezni pri biranju gramatičkih izraza kako bi se smanjio dojam okrivljavanja samih pješaka i biciklista za nesreću.

Usprkos popularnosti i citiranosti istraživanja Fausey i Boroditsky (2010), nije proveden veliki broj eksperimentalnih istraživanja koja se bave percepcijom agenata koristeći se sličnim oblikom eksperimentalne manipulacije. Birk i Kausel (2016) proveli su prvo takvo istraživanje u radnom kontekstu dobivši nalaze da sudionici koji su čitali agentivan opis pogreške upravitelja koja je rezultirala nepravednom dodjelom bonusa radnicima, u usporedbi sa sudionicima koji su čitali neagentivan opis, percipiraju postupak upravitelja nepravednijim te pokazuju veću vjerojatnost pisanja žalbe. Pitajući se što ispriku čini djelotvornom, Wang i McGlone (2019) eksperimentalno su pokazali važnost korištenja agentivnog jezika prilikom ispričavanja. Sudionici koji su čitali agentivan oblik isprike, u odnosu na sudionike koji su čitali neagentivan oblik, ponašanje agenta smatrali su manje štetnim i namjernim te su vjerovali da preuzima veću odgovornost za svoje postupke i da pokazuje veći stupanj žaljenja. Goddard i suradnici (2019), vodeći se prethodno opisanom analizom sadržaja novinskih članaka o prometnim nesrećama (Ralph i sur., 2019; Scheffels i sur., 2019), željeli su eksperimentalno utvrditi utjecaj različitog načina izvještavanja na percepciju krivnje sudionika nesreća i njihovo kažnjavanje. Iako su autori samo deskriptivno opisali rezultate istraživanja te korištena metodologija ne omogućava odvajanje utjecaja lingvističke agentivnosti od ostalih lingvističkih elemenata opisa, autori agentivan jezik identificiraju kao jedan od mogućih uzroka veće percepcije krivnje vozača te biranja strožih kazni za vozače (npr. više novčane i zatvorske kazne te veći broj sati rada za opće dobro). Rezultati opisanih

istraživanja ukazuju na potencijalnu značajnost efekata lingvističke agentivnosti za raznolike životne ishode agenta, a ne samo za financijsku odgovornost.

Tonković i suradnici (2022) proveli su prvu objavljenju replikaciju prvog i drugog eksperimenta iz rada Fausey i Boroditsky (2010) želeći ispitati mogućnost generalizacije dobivenih nalaza na heterogeniju populaciju te na hrvatski jezik. Kako bi se postigao prvi cilj istraživanja, replikacija je provedena na uzorku odraslih izvornih govornika engleskog jezika iz SAD-a, a kako bi se postigao drugi cilj istraživanja, izvorni materijal preveden je na hrvatski jezik te je replikacija provedena na uzorku studenata, izvornih govornika hrvatskog jezika. Važna razlika u spoznajnom smislu u odnosu na izvorno istraživanje koju treba istaknuti jest ta da je u ovoj replikaciji, osim pitanja o procjeni kazne i financijske odgovornosti, postavljeno i pitanje koje je služilo za provjeru eksperimentalne manipulacije, a u sklopu kojeg su sudionici procjenjivali stupanj u kojem je gošća iz priče odigrala aktivnu ulogu u požaru koji se dogodio u restoranu.

Provedbom *prvog* eksperimenta na američkom odraslom uzorku autori su uspješno replicirali efekte lingvističke agentivnosti i za procjene kazne ($d = 0.58$) i za procjene financijske odgovornosti ($d = 0.47$). Veličine tih efekata odgovaraju onima dobivenima u izvornom istraživanju. Osim toga, pokazali su i da sudionici ulogu gošće u požaru procjenjuju aktivnijom kad čitaju agentivan opis nego kad čitaju neagentivan opis, čime zaključuju da se dobiveni efekti mogu pripisati upravo predviđenoj eksperimentalnoj manipulaciji. Replikacija na hrvatskom uzorku studenata pokazala se manje uspješnom. Efekt lingvističke agentivnosti pronađen je za procjene kazne, iako u više nego dvostruko manjoj veličini u odnosu na izvorno istraživanje ($d = 0.18$), no nije potvrđen za financijsku odgovornost. Eksperimentalna manipulacija se i u ovom slučaju pokazala uspješnom. Provedbom *drugog* eksperimenta na američkom odraslom uzorku autori su ponovo uspješno replicirali nalaze Fausey i Boroditsky (2010) utvrdivši nezavisnost efekta lingvističke agentivnosti na procjene financijske odgovornosti u veličini usporedivoj s izvornim istraživanjem ($\eta^2 = 0.04$). Također je potvrđeno da je eksperimentalna manipulacija bila uspješna. Replikacija na hrvatskom uzorku studenata pokazala se u potpunosti neuspješnom, s obzirom na to da nije pronađen značajan efekt lingvističke agentivnosti na procjene financijske odgovornosti. Potencijalno objašnjenje neuspjeha posljednje replikacije autori vide u tome da nisu potvrdili ni djelovanje

eksperimentalne manipulacije jer lingvistička agentivnost nije imala utjecaj na procjene razine aktivnosti uloge agenta u slučajnom događaju.

Autori zaključuju kako se efekt lingvističke agentivnosti iz istraživanja Fausey i Boroditsky (2010) čini robusnim u engleskom jeziku, no njegovu veličinu u hrvatskom jeziku tek treba utvrditi. Navode kako bi trebalo provesti replikaciju na različitim scenarijima u svrhu ispitivanja mogućnosti generalizacije na druge situacije, čime bi efekt dobio na svom praktičnom značaju. Repliciranje na različitim scenarijima važno je i kako bi se od lingvističkih utjecaja razgraničili mogući sociokulturalni utjecaji koji su potencijalno doveli do razlika između engleskih uzoraka i hrvatskog uzorka. U istraživanjima je korišten scenarij u kojem do požara u restoranu dolazi zbog slučajnog rušenja svijeće te autori raspravljaju o tome da bi neiskustvo s restoranima sa svijećama (što bi moglo upućivati na skuplji restoran), pa tako i s cijenama u takvim restoranima, moglo utjecati na procjene financijske odgovornosti. Kako je u hrvatskom jeziku pronađen efekt za procjene krivnje, ali ne i za procjene financijske odgovornosti, moguće je da te dvije procjene sudionika nisu bile povezane u ovom specifičnom slučaju zbog različitih socijalnih normi u Hrvatskoj i SAD-u. Postoji mogućnost da je u Hrvatskoj zastupljeniji stav o tome da se od gosta ne očekuje plaćanje za štetu koju je slučajno počinio u restoranu, čak i kada ga se smatra krivim.

Cilj, problem i hipoteze

Nastavljajući se na rad Tonković i suradnika (2022), cilj ovog istraživanja je ispitati mogućnost generalizacije efekata lingvističke agentivnosti koje su prvotno istraživale Fausey i Boroditsky (2010) na različite scenarije na hrvatskom jeziku. Osim utjecaja agentivnog, odnosno neagentivnog, izražavanja pri opisivanju nesreća na percepciju krivnje osobe koja ju je slučajno uzrokovala, utjecaj na stvarne posljedice nastoji se ispitati obuhvatnije od izvorno istraživane financijske odgovornosti. Tako će se u nekim scenarijima provjeravati utjecaj eksperimentalne manipulacije na dodjeljivanje novčanih kazni, dok će se u drugim scenarijima koristiti različiti oblici kazne. Uzimajući u obzir rezultate istraživanja u kojima su pronađeni učinci slične eksperimentalne manipulacije lingvističkom agentivnosti na raznovrsne oblike reakcije prema agentu (Birk i Kausel, 2016; Goddard i sur., 2019; Wang i McGlone, 2019), očekuje se da bi efekt mogao vrijediti za različite oblike kažnjavanja.

Problem

Ispitati utjecaj lingvističke agentivnosti u verbalnim opisima nesreća na percepciju krivnje i dodjelu kazne osobi koja je slučajno uzrokovala tu nesreću.

Hipoteze

(1) Percepcija krivnje ovisit će o lingvističkoj agentivnosti: Sudionici koji čitaju agentivne opise nesreća (u kojima su korišteni prijelazni glagoli) u prosjeku će davati više procjene krivnje osobe koja je uzrokovala nesreću u odnosu na sudionike koji čitaju neagentivne opise tih nesreća (u kojima su korišteni neprijelazni glagoli).

(2) Dodjela kazne ovisit će o lingvističkoj agentivnosti: Sudionici koji čitaju agentivne opise nesreća (u kojima su korišteni prijelazni glagoli) u prosjeku će dodjeljivati veće kazne osobi koja je uzrokovala nesreću u odnosu na sudionike koji čitaju neagentivne opise tih nesreća (u kojima su korišteni neprijelazni glagoli).

Metoda

Kako bismo ispitali mogućnost generalizacije efekta lingvističke agentivnosti na različite situacije na hrvatskom jeziku, osmislili smo jednostavan eksperimentalni nacrt. Jedina nezavisna varijabla kojom se manipulira jest sama *lingvistička agentivnost*, operacionalizirana korištenjem glagola različite prijelaznosti koji opisuju kako je došlo do nesreće. Varijabla ima dvije moguće razine te je jedina razlika između dva oblika pojedinog scenarija koji opisuju istu nesreću u tome da su u agentivnom obliku scenarija korišteni prijelazni glagoli, dok su u neagentivnom obliku scenarija korišteni neprijelazni glagoli. Kako pojedini sudionici procjenjuju samo jednu od dvije moguće verzije istog scenarija, riječ je o nezavisnom nacrtu na razini pojedinog scenarija.

Utjecaj opisane eksperimentalne manipulacije ispituje se na dvije zavisne varijable. Prva zavisna varijabla *percepcije krivnje* osobe koja je uzrokovala nesreću mjeri se skalom procjene pomoću koje sudionici izvještavaju o tome u kojoj mjeri osobu iz scenarija smatraju krivom za nesreću, te je skala jednaka za sve scenarije. Druga zavisna varijabla *dodjele kazne* osobi koja je uzrokovala nesreću mjeri se brojčanom procjenom sudionika o visini različitih kazni pa se njeno mjerenje razlikuje od scenarija do scenarija. Za razliku od istraživanja Tonković i suradnika (2022), u ovom istraživanju nismo koristili treću zavisnu varijablu koja bi služila provjeri uspješnosti eksperimentalne

manipulacije. U njihovom su istraživanju sudionici procjenjivali samo jedan scenarij, a u ovom se istraživanju sudionicima prezentira niz različitih scenarija. Kontinuirano ispitivanje sudionika o tome u kojoj mjeri smatraju da je osoba iz pojedinog scenarija odigrala aktivnu ulogu predstavlja ozbiljan metodološki problem jer bi moglo skrenuti pažnju sudionika prema razlikama u vrstama glagola između scenarija, što bi pak moglo dovesti do prepoznavanja problema istraživanja i odgovaranja u skladu s hipotezama.

Sudionici

Ciljnu populaciju u ovom istraživanju čine izvorni govornici hrvatskog jezika u dobi od 18 do 30 godina. Ovu dobu skupinu odabrali smo kako bi uzorak u ovom istraživanju bio usporediv s izvornim uzorkom američkih studenata u istraživanju Fausey i Boroditsky (2010) te s uzorkom hrvatskih studenata u istraživanju Tonković i suradnika (2022). Nismo odabrali isključivo studentsku populaciju kako bismo lakše dospjeli do većeg broja sudionika, a očekivali smo da će, zbog načina prikupljanja sudionika, većinu uzorka sačinjavati upravo studenti. Istraživanje je provedeno online, putem mrežnog upitnika izrađenog na platformi SurveyMonkey, te je upitnik većinski distribuiran elektronski preko osobnih kontakata autora koji su zamoljeni da upitnik prosljeđuju dalje. Studenti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pozvani su na sudjelovanje preko zajedničke *mailing* liste. Poziv na istraživanjem podijeljen i na društvenim mrežama; u različitim grupama na Facebooku čiji si članovi većinski studenti te unutar najvećeg hrvatskog foruma na Redditu ([r/croatia](https://www.reddit.com/r/croatia/)). Stoga su ljudi koji su u konačnici sudjelovali u istraživanju činili prigodan uzorak iz ciljne populacije. Sami sudionici nisu dobili nikakvu kompenzaciju za sudjelovanje, kao ni ljudi koji su pozivali sudionike.

U razdoblju od 21. travnja do 9. svibnja 2023. godine upitniku je pristupilo ukupno 756 ljudi. 155 (20.5 %) njih je samo dalo pristanak na sudjelovanje, no nisu odgovorili ni na jedno pitanje vezano uz prvi scenarij koji im se prikazao. Usporedbe radi, u istraživanju Tonković i suradnika (2022) u kojem su sudionici bili svjesni toga da procjene trebaju dati samo za jedan scenarij koji se upravo nalazi pred njima, 15.1 % nije dalo odgovor ni na jedno pitanje. Ukupno 284 (37.6 %) sudionika nije došlo do kraja upitnika već su odustali u određenom trenutku te smo odlučili da njihovi podaci neće biti uključeni u daljnju obradu. Osim što je upitna motiviranost u podlozi procjena koje su dali prije no što su odustali, pitanja o sociodemografskim podacima te o mogućem

prepoznavanju hipoteza istraživanja postavljena su tek na kraju istraživanja. Među preostalim sudionicima, osmero njih se izjasnilo da je starije od 30 godina, dok je dvoje prepoznalo istraživačku hipotezu, pa su njihovi podaci također izbačeni.

Nakon primjene opisanih kriterija u uzorku su ostala 462 sudionika, što je usporedivo s 532 sudionika čiji su odgovori analizirani u istraživanju Tonković i suradnika (2022). U istraživanju su sudjelovale 322 (69.7 %) osobe ženskog spola te 133 (28.8 %) osoba muškog spola, dok se sedmero sudionika nije željelo izjasniti po tom pitanju. Medijan dobi sudionika iznosio je 24 godine ($M = 24.2$, $SD = 2.97$). Što se tiče razine obrazovanja sudionika, 306 (66.2 %) sudionika završilo je neki oblik visokog obrazovanja (166 preddiplomski studij, 133 diplomski studij, 7 poslijediplomski studij), 154 (33.3 %) ima završene niže stupnjeve obrazovanja (2 osnovna škola, 152 srednja škola), a dvoje sudionika nije željelo odgovoriti na to pitanje. Uzorak je tako pristran prema osobama ženskog spola i osobama koje su sudjelovale u višem akademskom obrazovanju, što ga čini usporedivim s uzorcima iz prijašnjih istraživanja.

Materijali

Za potrebe ovog istraživanja osmislili smo 13 novih scenarija u kojima je osoba slučajno uzrokovala događaj koji bismo mogli smatrati nesrećom, a nazvani su jednom riječju koja asocira na opisanu nesreću (*Prilog*). Strategija osmišljavanja scenarija sastojala se od nekoliko smjernica. Prvo, scenarije smo pisali tako da duljinom otprilike odgovaraju hrvatskom prijevodu izvornog scenarija iz rada Tonković i suradnika (2022) koji je imao 101 riječ u agentivnom obliku te 104 riječi u neagentivnom obliku, pa tako novi scenariji u prosjeku imaju oko 90 riječi ($M = 90.9$, $SD = 10.56$). Drugo, prilikom osmišljavanja scenarija vodili smo brigu o tome da glagoli koji opisuju kako je došlo do nesreće funkcioniraju u neprijelaznom obliku, odnosno da imaju smisla kao povratni glagoli u danom kontekstu. Primjerice, u scenariju *Haljina* nismo mogli koristiti glagol *ostaviti* kako bismo opisali da je Ana ostavila crvenu majicu među bijelim rubljem jer bi u neprijelaznom obliku stajalo „majica se ostavila“, čime glagol poprima posve drugo značenje. Stoga smo se odlučili za glagol *zametnuti* i neprijelazni oblik kojim se zadržava prvotno značenje glagola; „majica se zametnula“. Treće, u skladu s osnovnim ciljem istraživanja vezanim uz mogućnost generalizacije, nastojali smo scenarije učiniti što raznovrsnijima prema samoj nesreći koju opisuju te prema nizu drugih dimenzija koje je

lakše identificirati. U sedam scenarija osoba koja je uzrokovala nesreću je muškog spola, dok je u preostalih šest scenarija ta osoba ženskog spola. U izvornom scenariju ukupno je šest glagola varirano između agentivnog i neagentivnog oblika, dok scenariji u ovom istraživanju imaju između dva i šest takvih glagola ($M = 3.9$, $SD = 1.33$). Osobe koja su pretrpjele izravne posljedice slučajnog događaja također se razlikuju među scenarijima; u većini slučajeva radilo se o bliskoj osobi (prijatelju ili članu obitelji), dok su neke nesreće počinjene na radnom mjestu pa su posljedice doživjeli kolege i/ili klijenti. U manje scenarija radilo se o potpuno nepoznatoj osobi, a u jednom je scenariju posljedice trpjela isključivo sama osoba koja je i uzrokovala nesreću. U pet scenarija od sudionika se tražilo da kaznu dodjele u financijskom obliku, dok su u drugim scenarijima korišteni raznovrsni oblici kažnjavanja. Primjerice, u većini preostalih scenarija sudionici su kaznu dodjeljivali u obliku određenog broja puta ili dana koliko bi osoba koja je slučajno uzrokovala nesreću nešto trebala raditi. Vrijedi napomenuti i kako je u većini scenarija nešto trebalo *dati* osobi koja je uzrokovala nesreću, dok je u scenariju *Kolač* i scenariju *Seminar* nešto trebalo *oduzeti*. Kako bi se umanjila vjerojatnost davanja suprotnih odgovora sudionika, riječ „oduzeti“ je podebljana u konačnom obliku upitnika.

Za svaki scenarij osmislili smo dva pitanja; jedno za percepciju krivnje i jedno za dodjeljivanje kazne. Pitanja kojima se ispituje percepcija krivnje postavljena su u istoj formi za svaki scenarij („U kojoj bi mjeri [osobu] trebalo kriviti za [nesreću]?“). Primjerice, za scenarij *Zamrzivač* pitanje glasi: „U kojoj bi mjeri Roberta trebalo kriviti za štetu koja je nastala u tvrtki?“. Odgovori se daju na skali Likertovog tipa od 7 stupnjeva, s krajnjim točkama (1) „Ne bi ga/je uopće trebalo kriviti“ i (7) „U potpunosti bi ga/je trebalo kriviti“. Zbog ekvivalentnosti operacionalizacije prosječnu percepciju krivnje pojedinih scenarija moguće je međusobno uspoređivati. Pitanja kojima se ispituje dodjeljivanje kazne nije moguće tako uspoređivati jer predstavljaju operacionalizacije različitih oblika kažnjavanja. Sva pitanja slijede sličan obrazac; u jednoj do dvije izjavne rečenice opisana je priroda kazne, nakon čega slijedi pitanje o njenoj veličini. Primjerice, za scenarij *Zamrzivač* pitanje glasi: „Vodstvo tvrtke je zatražilo da Robert plati za počinjenu štetu. Ukupna šteta je procijenjena na 300 eura. Koliki bi iznos trebao platiti Robert?“. Sudionici odgovore mogu davati samo u obliku cijelog broja kako bi se podaci mogli kvantitativno analizirati. U istraživanju Fausey i Boroditsky (2010) financijska odgovornost određivala se u američkim dolarima (USD), dok su Tonković i suradnici

(2022) koristili hrvatske kune (HRK) kako bi materijal prilagodili hrvatskom uzorku. U ovom smo istraživanju pri definiranju novčanih kazni koristili euro (EUR), s obzirom na to da je 1. siječnja 2023. godine postao službena valuta u Republici Hrvatskoj.

Postupak

Prije provedbe samog istraživanja, proveli smo kratko predistraživanje sa šest sudionika s tri glavna cilja: 1) odrediti trajanje ispunjavanja upitnika, 2) ispitati razumljivost upute i scenarija te jasnoću pitanja, i 3) provjeriti otkrivaju li se lako problem i hipoteze istraživanja. Sudionici su prvo riješili probnu verziju upitnika, nakon čega smo sa svakim od njih proveli kratak intervju o njihovim dojmovima. Nijedan sudionik nije imao negativne reakcije, a većina komentara bila je pozitivna; sudionicima je istraživanje bilo zanimljivo, a materijal razumljiv i poticajan. Za ispunjavanje upitnika trebalo im je oko 10 minuta te nitko nije prepoznao eksperimentalnu manipulaciju. U skladu sa sugestijama jednog sudionika, promijenili smo formulaciju dva pitanja o dodjeli kazne kako bi bila što jasnija, čime je upitnik bio spreman za glavni dio istraživanja.

Kada su sudionici pristupili upitniku, na početku se nalazila uputa s osnovnim informacijama o istraživačkom postupku. Objašnjeno je kako će čitati verbalne opise događaja i odgovarati na po dva pitanja za svaki opis te da će se tražiti informacije o njihovom spolu, dobi i najvišoj završenoj razini obrazovanja. Nakon što su potvrdili da su razumjeli uputu i dali pristanak na sudjelovanje, krenuli su s čitanjem i procjenjivanjem scenarija. Svi sudionici vršili su procjene za svih 13 scenarija. Po slučaju su dobivali samo jedan od dva moguća oblika pojedinog scenarija. Odlučili smo da sudionici neće sve scenarije čitati u samo jednom od dva oblika (ili svi agentivni oblici ili svi neagentivni oblici), što bi činilo potpuno nezavisan nacrt na razini svih scenarija zajedno. Iako još uvijek ne postoje lingvistički nalazi, pretpostavljamo da bi hrvatski jezik, poput engleskog jezika, mogao biti pretežito agentivan jezik jer njegova gramatika ne zahtijeva razlikovanje slučajnih i namjernih događaja korištenjem glagola različite prijelaznosti. Stoga bi čitanje isključivo neagentivnih oblika scenarija s neprijelaznim glagolima koji ukazuju na smanjenje odgovornosti agenta za nesreću koju je uzrokovao moglo biti previše salijentno i povećati vjerojatnost otkrivanja problema i hipoteza istraživanja. U skladu sa zakonima vjerojatnosti, većina sudionika procjenjivala je podjednak broj agentivnih i neagentivnih oblika scenarija, no određeni sudionici procjene su davali za

manji broj jednog oblika scenarija te veći broj drugog oblika scenarija. Stoga valja napomenuti da je usporedivost prosječnih procjena sudionika za sve agentivne i za sve neagentivne scenarije upitna jer se temelje na različitom broju podataka za različite sudionike. Kako bismo kontrolirali serijalne efekte, scenariji su se pojavljivali slučajnim redoslijedom za svakog sudionika. Jedina iznimka bila je scenarij *Zamrzivač* koji se, bilo u agentivnom ili neagentivnom obliku, uvijek pojavljivao prvi po redu. Budući da je u istraživanjima Fausey i Boroditsky (2010) te Tonković i suradnika (2022) korišten samo jedan scenarij, time smo pokušali osigurati da su metodološki uvjeti u kojima se prikupljaju podaci barem za jedan scenarij što sličniji uvjetima u prethodnim istraživanjima. Scenarij *Zamrzivač* odabrali smo zato što jedini ima šest glagola čija je prijelaznost varirana između agentivnog i neagentivnog oblika, jednako kao i izvorno korišten scenarij. Svaki scenarij nalazio se na zasebnoj stranici na čijem je vrhu pisala kratka uputa o pažljivom čitanju teksta. Jednom kada su prešli na idući scenarij, sudionici se više nisu mogli vraćati na prethodne stranice kako bismo spriječili mijenjanje odgovora pod utjecajem drugih scenarija te naknadno otkrivenih hipoteza istraživanja. Na posljednjoj stranici upitnika od sudionika su se tražili prethodno navedeni sociodemografski podaci te su sudionici mogli odgovoriti na jedno otvoreno pitanje o hipotezi istraživanja („Molim Vas da ovdje napišete imate li pretpostavku o tome kakvi se rezultati očekuju u ovom istraživanju, i ukratko ih opišete.“) kako bismo naknadno iz uzorka mogli izbaciti podatke sudionika koji su je uspješno prepoznali.

Rezultati

Kako bismo testirali postavljene hipoteze, odlučili smo podatke obrađivati na razini pojedinog scenarija. Scenariji su se međusobno razlikovali prema mnogim karakteristikama, od kojih su neke istaknute, a pri osmišljavanju materijala scenarije nismo nastojali izjednačiti prema određenim relevantnim čimbenicima, već smo se vodili ciljem povećanja mogućnosti generalizacije efekata na raznolike scenarije. Stoga je značenje eventualnih kompozitnih rezultata u najmanju ruku upitno, što se može vidjeti i iz varijabiliteta procjena krivnje u pojedinim scenarijima. Povrh toga, operacionalizacija dodjeljivanja kazne različita je za svaki scenarij što onemogućuje ispitivanje grupnih razlika na razini agentivnih, odnosno neagentivnih scenarija.

U skladu s obradom rezultata u istraživanju Tonković i suradnika (2022), u statističkim analizama koristili smo jednosmjerno testiranje značajnosti razlike između agentivnih i neagentivnih oblika pojedinih scenarija, a ne uobičajeno dvosmjerno testiranje. Jednosmjerno testiranje koristi se kada se očekuje jasan smjer razlika između skupina sudionika te njegova prednost u odnosu na dvosmjerno testiranje leži u većoj statističkoj snazi, s obzirom na to da se vjerojatnost slučajne pojave efekta testira samo u jednom smjeru (Petz i sur., 2012). Prethodno objašnjenu logiku smjera razlika u percepciji krivnje i dodjeljivanju kazne osobi koja je uzrokovala nesreću ovisno o lingvističkoj agentivnosti, kao i potvrdu smjera efekata u istraživanjima Fausey i Boroditsky (2010) te Tonković i suradnika (2022), uzeli smo kao dovoljno jake argumente u prilog opravdanosti jednosmjernog testiranja u ovom istraživanju.

Kao i u prijašnjim istraživanjima, odabrali smo uobičajen kriterij vjerojatnosti pogreške tipa I od 5 % kako bi se pojedina razlika proglasila statistički značajnom. Odabrani pristup prema kojem ćemo razlike testirati individualno za svaki scenarij rezultira testiranjem ukupno 26 nul-hipoteza; 13 za varijablu percepcije krivnje i 13 za varijablu dodjeljivanja kazni. Zbog inflacije vjerojatnosti pogreške tipa I, izračunali smo Bonferronijevu prilagodbu kriterija statističke značajnosti te ona iznosi 0.19 %. Kako se radi o poprilično strogoj prilagodbi koja neizbježno povećava vjerojatnost pogreške tipa II i smanjuje statističku snagu testova, te koja ne vodi računa o povezanostima među varijablama (Petz i sur., 2012), odlučili smo pri interpretaciji rezultata u obzir uzeti oba opisana kriterija statističke značajnosti.

Svi opisani statistički postupci provedeni su pomoću verzije 2.3.21 računalnog programa jamovi za Windows (The jamovi project, 2022).

Percepcija krivnje

Prije provedbe *t*-testova za nezavisne uzorke kako bismo testirali razlike u percepciji krivnje ovisno o lingvističkoj agentivnosti, provjerili smo preduvjete za korištenje tog statističkog postupka: normalitet distribucije i homogenost varijanci među skupinama. Kruskal-Wallisovi testovi pokazali su da distribucije percepcije krivnje za svaki scenarij značajno odstupaju od normalne. Vizualnom inspekcijom zaključili smo kako se većinski radi o distribucijama pravilnog, donekle simetričnog oblika pa smo odlučili primijeniti planirane parametrijske postupke. Za dodatnu provjeru, proveli smo i

neparametrijske Mann-Whitneyeve U testove koji su rezultirali istim odlukama o značajnosti razlika kao i t -testovi za sve scenarije. Budući da je za scenarij *Dostava* i scenarij *Dron* Levenov test pokazao značajnu razliku u varijancama između skupina, na njima smo proveli Welchove t -testove, što se vidi iz smanjenih stupnjeva slobode za te scenarije. Rezultati statističke obrade nalaze se u *Tablici 1*. Scenariji su poredani prema prosječnoj percepciji krivnje neovisno o lingvističkoj agentivnosti. Kako scenarij *Staklo* i scenarij *Bicikl* imaju jednaku prosječnu percepciju krivnje, poredani su prema broju glagola koji se razlikuju između agentivnog i neagentivnog oblika.

Tablica 1

Deskriptivni podaci za varijablu percepcije krivnje ovisno o lingvističkoj agentivnosti i rezultati testiranja statističke značajnosti razlika između agentivnog i neagentivnog oblika pojedinog scenarija ($N = 462$)

Scenarij	glagoli	agentivno		neagentivno		t -test	df	p	d
		M	SD	M	SD				
Kupaona	3	5.66	1.49	5.65	1.58	0.08	460	.468	0.01
Dostava	5	5.56	1.60	5.26	1.75	1.88	417	.030*	0.18
Marke	3	5.18	1.70	5.06	1.80	0.76	460	.223	0.07
Dron	3	5.40	1.73	4.83	1.91	3.38	459	<.001**	0.31
Haljina	3	5.04	1.75	4.68	1.86	2.15	460	.016*	0.20
Kolač	2	4.63	1.69	4.84	1.67	-1.33	460	.907	-0.12
Zamrzivač	6	4.39	1.81	4.51	1.82	-0.73	460	.766	-0.07
Zvučnik	5	4.48	1.88	4.41	1.93	0.39	460	.348	0.04
Seminar	4	4.46	2.06	4.03	2.04	2.24	460	.013*	0.21
Figurica	4	3.85	1.91	3.85	1.93	-0.03	460	.513	<0.01
Staklo	5	3.11	1.81	3.21	1.88	-0.57	460	.714	-0.06
Bicikl	2	3.27	1.83	3.06	1.79	0.10	460	.104	0.12
Knjige	4	2.63	1.69	2.77	1.75	-0.89	460	.812	-0.08

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .002$ (Bonferronijeva prilagodba)

Provedbom t -testova za nezavisne uzorke pronađena je statistički značajna razlika u percepciji krivnje između agentivnog i neagentivnog oblika na četiri scenarija, dok za ostalih devet scenarija nisu utvrđene statistički značajne razlike:

(1) U scenariju *Dostava* ($t(417) = 1.88$; $p = .030$) sudionici koji su čitali agentivan oblik scenarija u prosjeku su davali značajno veće procjene na skali percepcije krivnje ($M = 5.56$) u odnosu na sudionike koji su čitali neagentivan oblik scenarija ($M = 5.26$). Veličina efekta izražena preko Cohenovog d iznosi 0.18.

(2) U scenariju *Dron* ($t(459) = 3.38$; $p < .001$) sudionici koji su čitali agentivan oblik scenarija u prosjeku su davali značajno veće procjene na skali percepcije krivnje ($M = 5.40$) u odnosu na sudionike koji su čitali neagentivan oblik scenarija ($M = 4.83$). Veličina efekta izražena preko Cohenovog d iznosi 0.31.

(3) U scenariju *Haljina* ($t(460) = 2.15$; $p = .016$) sudionici koji su čitali agentivan oblik scenarija u prosjeku su davali značajno veće procjene na skali percepcije krivnje ($M = 5.04$) u odnosu na sudionike koji su čitali neagentivan oblik scenarija ($M = 4.68$). Veličina efekta izražena preko Cohenovog d iznosi 0.20.

(4) U scenariju *Seminar* ($t(460) = 2.24$; $p = .013$) sudionici koji su čitali agentivan oblik scenarija u prosjeku su davali značajno veće procjene na skali percepcije krivnje ($M = 4.46$) u odnosu na sudionike koji su čitali neagentivan oblik scenarija ($M = 4.03$). Veličina efekta izražena preko Cohenovog d iznosi 0.21.

Veličine svih pronađenih efekata lingvističke agentivnosti su podjednake i odgovaraju malim veličinama efekta ($d \approx 0.20$) prema uvriježenoj konvenciji koju je predložio sam Cohen (1988), pri čemu je najveći efekt utvrđen za scenarij *Dron*. Valja istaknuti kako bismo, uzimajući kriterij izračunat pomoću Bonferronijeve prilagodbe, samo razliku pronađenu na tom scenariju proglasili statistički značajnom.

Posebnu pažnju treba dati i scenariju *Zamrzivač* koji su svi sudionici procjenjivali prvog kako bi metodološki uvjeti bili što više usporedivi s uvjetima u prijašnjim istraživanjima u kojima je korišten samo jedan scenarij. Na tom scenariju nije utvrđen utjecaj eksperimentalne manipulacije ($t(460) = -0.73$; $p = .766$) te su sudionici u prosjeku davali jednake procjene na skali percepcije krivnje, bez obzira na to jesu li čitali agentivan ili neagentivan oblik scenarija.

Dodjela kazne

Prije obrade podataka za varijablu dodjeljivanja kazni bilo je potrebno odrediti kriterij prema kojem ćemo izbaciti ekstremne odgovore, s obzirom na to da su sudionici davali svoje slobodne brojčane procjene. Posebno je problematično šest scenarija kod kojih u pitanju o veličini kazne sudionicima nije ponuđen broj koji bi mogli koristiti kao referentnu točku, što je dovelo do velikog varijabiliteta u njihovim odgovorima. Ekstremno odstupanje odgovora dovodi u pitanje procese koji se nalaze u podlozi samog odgovaranja. Primjerice, moguće je da pojedini sudionici nisu ozbiljno razmišljali te su davali nasumične odgovore kako bi mogli nastaviti s rješavanjem upitnika. Tonković i suradnici (2022) su za financijsku odgovornost odlučili izbaciti sve odgovore koji su bili više od trostruko veći od procijenjenog iznosa štete. Budući da se u ovom istraživanju koriste različite vrste kazni te takav kriterij nije moguće primijeniti na sve scenarije, odlučili smo koristiti novi, jedinstven kriterij koji bi vrijedio za različito definirane kazne. Tako su izbačeni svi odgovori sudionika za pojedini scenarij koji odstupaju više od tri standardne devijacije od aritmetičke sredine za varijablu dodjeljivanja kazni. Uvidom u rezultate utvrdili smo da se primjenom tog kriterija izbacuju isključivo odgovori koji uvelike odstupaju od vrijednosti kojima teže preostali odgovori sudionika, što ide u prilog opravdanosti ovog postupka. Za sedam scenarija nismo izbacili niti jedan odgovor sudionika ili pak smo izbacili samo jedan, dok je od preostalih šest scenarija najveći broj izbačenih odgovora iznosio 15 za scenarij *Haljina*, za koji se čini da je najviše sudionika dodjeljivalo nasumično visoke kazne ($M = 4.15$, $SD = 4.67$).

Prije provedbe *t*-testova za nezavisne uzorke kako bi se testirale razlike u dodjeljivanju kazne ovisno o lingvističkoj agentivnosti, provjerili smo jesu li zadovoljeni preduvjeti za njihovo korištenje. Provedbom Levenovih testova utvrdili smo da je homogenost varijanci zadovoljena za sve scenarije. Osim što su Kruskal-Wallisovi testovi pokazali značajnu narušenost normaliteta distribucija za sve scenarija, vizualnom inspekcijom tih distribucija utvrdili smo da su njihovi oblici u dovoljnoj mjeri nepravilni da se opravdanost primjene parametrijskog postupka ozbiljno dovede u pitanje. Stoga smo odlučili provesti alternativne, neparametrijske Mann-Whitneyeve *U* testove kako bismo ispitali postoji li razlika između kazni dodijeljenih nakon čitanja agentivnih i neagentivnih oblika scenarija. Zbog nepravilnosti distribucija odgovora sudionika te u skladu s odabranim statističkim postupkom, za prikaz deskriptivnih podataka odabrali

smo medijane, kao i prvi te treći kvartili između kojih se nalazi 50 % procjena na promatranoj varijabli. Rezultati statističke obrade nalaze se u *Tablici 2*. Valja napomenuti da veličina uzorka za pojedini scenarij varira ovisno o tome koliko je odgovora sudionika izbačeno prema prethodno opisanom kriteriju, od 447 do 462 sudionika.

Tablica 2

Deskriptivni podaci za varijablu dodjeljivanja kazne ovisno o lingvističkoj agentivnosti i rezultati testiranja statističke značajnosti razlika između agentivnog i neagentivnog oblika pojedinog scenarija (N=462)

Scenarij	agentivno			neagentivno			U test	p
	Q1	C	Q2	Q1	C	Q2		
Kupaona	400	400	400	400	400	400	26 333	.740
Dostava	3	10	3	10	5	10	23 724	.184
Marke	40	40	80	40	40	80	25 550	.790
Dron	0	3	10	0	5	10	25 730	.462
Haljina	7	30	30	7	15	30	23 200	.094
Kolač	0	50	100	0	35	100	24 079	.122
Zamrzivač	50	150	300	0	150	300	26 307	.396
Zvučnik	30	80	300	25	90	300	26 614	.480
Seminar	3	5	10	3	5	5	24 049	.091
Figurica	1	1	3	1	1	3	25 800	.620
Staklo	0	35	70	0	35	70	26 189	.600
Bicikl	50	100	200	50	100	175	26 444	.566
Knjige	1	2	3	0	1	3	24 752	.223

Provedbom Mann-Whitneyevih *U* testova utvrđeno je da razlika u prosječnom dodjeljivanju kazni za agentivne i neagentivne oblike pojedinog scenarija nije statistički značajna niti za jedan scenarij.

Rasprava

U ovom istraživanju cilj je bio ispitati mogućnost generalizacije efekata lingvističke agentivnosti, izražene korištenjem glagola različite prijelaznosti, na raznovrsne verbalne opise slučajnih događaja na hrvatskom jeziku. U skladu s nalazima prijašnjih istraživanja pretpostavljeno je da će sudionici koji čitaju agentivan opis pojedinog događaja (s prijelaznim glagolima) u prosjeku davati značajno više procjene krivnje i dodjeljivati značajno više kazne osobi koja je uzrokovala nesreću u odnosu na sudionike koji čitaju neagentivan opis (s neprijelaznim glagolima) istog tog događaja. Prva hipoteza o efektima opisane lingvističke agentivnosti na percepciju krivnje potvrđena je za četiri (*Dostava*, *Dron*, *Haljina*, *Seminar*) od 13 scenarija osmišljenih za potrebe ovog istraživanja, dok druga hipoteza o utjecajima opisane lingvističke agentivnosti na dodjeljivanje kazni nije potvrđena niti za jedan od tih scenarija. Nastavno na istraživanje Tonković i suradnika (2022), dobiveni rezultati dovode u pitanje vrijednost efekata koje su pronašle Fausey i Boroditsky (2010) u hrvatskom jeziku, a moguće i na nekim vrstama slučajnih događaja.

Na četiri scenarija na kojima je pronađen značajan utjecaj lingvističke manipulacije na percepciju krivnje veličina efekta je bila mala, usporedivo s efektom od $d = 0.18$ pronađenim na hrvatskom uzorku u istraživanju Tonković i suradnika (2022). Osim što efekt prije pronađen na većini scenarija, usporedba s efektom srednje veličine od $d = 0.53$ koji je dobiven u izvornom istraživanju Fausey i Boroditsky (2010) te s efektom od $d = 0.58$ dobivenim na američkom uzorku u istraživanju Tonković i suradnika (2022) svjedoči tome da je veličina promatranog lingvističkog utjecaja potencijalno značajno manja u hrvatskom nego u engleskom jeziku.

U replikaciji izvornog istraživanja od strane Tonković i suradnika (2022) autori su potvrdili da korištena eksperimentalna manipulacija i u hrvatskom jeziku može utjecati na to u kojoj mjeri sudionici smatraju da je osoba koja je uzrokovala nesreću imala aktivnu ulogu u samoj nesreći. Hrvatski su sudionici ulogu gošće u nastanku požara u restoranu procjenjivali značajno aktivnijom kad su čitali agentivan opis u usporedbi sa situacijom u kojoj su čitali neagentivan opis. Stoga autori postojanje efekta na percepciju krivnje, no u manjoj veličini nego u engleskom jeziku, pokušavaju objasniti razlikom u preferencijama za korištenje agentivnog, odnosno neagentivnog jezika, pri opisu nesreća.

Budući da je u engleskom jeziku utvrđena preferencija za agentivne opise, kako slučajnih, tako i namjernih događaja (Fausey i Boroditsky, 2011; Fausey i sur., 2010; Filipović i sur., 2013, 2018, 2020; Okuno i sur., 2019), atipično korištenje neagentivnog jezika moglo bi smanjiti percipiranu krivnju. S druge strane, kako je veća preferencija za neagentivnim izrazima pri opisivanju slučajnih događaja utvrđena u španjolskom (Fausey i Boroditsky, 2011; Filipović, 2013, 2018, 2020) i japanskom jeziku (Fausey i sur., 2010; Okuno i sur., 2019), korištenje atipičnog agentivnog jezika moglo bi povećati percipiranu krivnju. Kako su u ovim istraživanjima korišteni isključivo slučajni događaji, Tonković i suradnici (2022) raspravljaju o tome kako bi efekt agentivnog izražavanja na povećanje percipirane krivnje mogao biti manji nego efekt neagentivnog izražavanja na smanjenje krivnje. Budući da u slučajnim događajima nije prisutna namjera osobe za počinjenje štete, percepcija krivnje te osobe u početku bi trebala biti relativno niska. Iako podaci o preferencijama u hrvatskom jeziku ne postoje, na temelju nalaza svih istraživanja možemo samo pretpostaviti da je korištenje neagentivnog jezika za opisivanje slučajnih događaja uobičajenije u hrvatskom nego u engleskom jeziku, te da je hrvatski jezik po tom pitanju sličniji jezicima poput španjolskog i japanskog.

Opisani argument mogli bismo smatrati relevantnim promatrajući procjene krivnje na samo jednom scenariju, kao u prijašnjim istraživanjima, no u ovom istraživanju gubi na značaju. Sudionici su novim scenarijima davali različite prosječne procjene krivnje, neovisno o tome jesu li čitali agentivne ili neagentivne oblike. Tako je najviša pronađena prosječna percepcija krivnje (scenarij *Kupaona*) iznosila $M = 5.66$, dok je najniža prosječna percepcija krivnje (scenarij *Knjige*) iznosila $M = 2.70$, što pokriva širok raspon na korištenoj skali Likertovog tipa sa stupnjevima od 1 do 7. Statistički značajna razlika između agentivnog i neagentivnog oblika pronađena je na scenarijima čiju su krivnju sudionici različito procjenjivali. Štoviše, tri od četiri scenarija nalaze se u gornjoj polovici prema prosječnoj percepciji krivnje, pri čemu razlika nije pronađena niti na jednom scenariju čija je prosječna percepcija krivnje manja od 4.

Sljedeće moguće objašnjenje razlika između hrvatskog i engleskog uzorka koju navode Tonković i suradnici (2022), a odnosi se na kulturalne utjecaje na procjene izvornog scenarija, također se čini malo vjerojatnim. Efekti pronađeni na četiri scenarija u ovom istraživanju i dalje su značajno manji nego efekti pronađeni na engleskom jeziku, dok utjecaj na dodjelu različitih kazni uopće nije pronađen na hrvatskom jeziku, kao ni u

njihovom istraživanju. Prije nego bismo u potpunosti mogli odbaciti pretpostavku o utjecaju međukulturalnih razlika, potrebno je svih 13 scenarija prevesti i primijeniti na uzorku izvornih govornika engleskog jezika kako bismo ispitali pojavljuju li se očekivani efekti u više scenarija i u većoj veličini, te vrijede li i za dodjeljivanje kazni. Ako bi istraživanje na engleskom jeziku bilo uspješnije na (gotovo) svim scenarijima, možemo biti poprilično sigurni da je utjecaj ove eksperimentalne manipulacije na promatrane varijable zaista puno veći u engleskom nego u hrvatskom jeziku.

Potencijalan problem u ovom istraživanju, kao što je prepoznato i u istraživanju Tonković i suradnika (2022), jest neusporedivost motivacije sudionika iz hrvatskih uzoraka te sudionika iz engleskih uzoraka. Hrvatski studenti nisu nagrađeni za sudjelovanje u istraživanju, dok su sudionici iz odraslog američkog uzorka Tonković i suradnika (2022) dobili novčanu kompenzaciju, a za američke studente iz istraživanja Fausey i Boroditsky (2010) je to bila nastavna obaveza. Osipanje je također bilo veće nego u prijašnjim istraživanjima te gotovo 40 % sudionika upitnik nije ispunilo do kraja. Stoga je razumno pretpostaviti da je niža motivacija sudionika u ovom istraživanju mogla utjecati na njihove procjene krivnje i dodjele kazni.

Uspoređujući scenarije na kojima je pronađen efekt lingvističke agentivnosti na percepciju krivnje sa scenarijima na kojima efekt nije pronađen, teško je identificirati čimbenike prema kojima bismo jednu skupinu scenarija mogli razlikovati od druge. Utjecaj rednog broja pod kojim su se pojedini scenariji prikazivali, a time i serijalni efekti upoznavanja s materijalom i umora, kontroliran je među sudionicima. Na scenariju *Zamrzivač*, koji se svima prikazivao prvi i kod kojeg je broj variranih glagola bio jednak broju u izvornom scenariju, efekt nije pronađen. Scenariji na kojima jest pronađen utjecaj eksperimentalne manipulacije na percepciju krivnje imaju različite prosječne procjene krivnje te različit broj glagola čija se prijelaznost mijenja između agentivnog i neagentivnog oblika (od tri do pet). U scenariju *Dostava* posljedice nesreće trpe klijent i čitava tvrtka u kojoj osoba radi, u scenariju *Dron* žrtva je potpuno nepoznata osoba, u scenariju *Haljina* je šteta načinjena članu obitelji, dok je u scenariju *Seminar* jedini oštećenik sama osoba koja je i uzrokovala nesreću. Čini se da je za sva ostala moguća objašnjenja razlika među scenarijima moguće pronaći scenarije sa sličnim karakteristikama u skupini scenarija na kojima nisu pronađene značajne razlike.

Valja posebno analizirati scenarij *Dron* koji je jedini scenarij na kojem bismo razliku u prosječnim procjenama krivnje proglasili statistički značajnom pridržavajući se strožeg kriterija dobivenog Bonferronijevom prilagodbom. Radi se o scenariju na kojem je pronađena i najveća veličina efekta ($d = 0.30$), veća i od efekta koji su Tonković i suradnici (2022) pronašli na hrvatskom uzorku. U tom je scenariju opisano kako je osoba nespretno rukovala dronom te ga je slučajno usmjerila prema jednom biciklistu. Kada je došlo do kontakta drona s njegovim biciklom, biciklist je pao i pretrpio manje ozljede. Radi se o jedinom scenariju kod kojeg, u njegovom u neagentivnom obliku, drugi pokretni „entitet“ potencijalno preuzima ulogu agenta („...dron se slučajno uputio ravno prema jednom biciklistu. Dron se zabio u njegov bicikl i biciklist se srušio na pod...“). Iako je i dalje jasno da je osoba iz scenarija ta koja je upravljala dronom, moguće je da neagentivno izražavanje u ovom slučaju najuspješnije smanjuje percepciju njene krivnje za posljedice jer se uzročnost lingvistički najsalijentnije prebacuje na drugi čimbenik iz situacije.

Metodološka ograničenja

Metodološka ograničenja ovog istraživanja prvenstveno se vežu uz uzorak, nacrt i operacionalizaciju varijable dodjeljivanja kazni. Iako je uzorak usporediv s onima iz ranijih istraživanja, i dalje se radi o uzorku koji je pristran s obzirom na dob, spol i razinu obrazovanja. Na procjene sudionika posebno bi mogla utjecati dob, s obzirom na to da s povećanjem dobi raste i broj iskustava s različitim slučajnim događajima i određivanja razine krivnje njihovih sudionika. Više razine obrazovanja upućuju na višu inteligenciju, a time i na bolju sposobnost objektivnijeg sagledavanja situacije, sa smanjenim oslanjanjem na lingvistički okvir u kojem su prezentirane informacije. Stoga bi vrijedilo ispitati pojavnost i veličinu efekata lingvističke manipulacije na percepciju krivnje i dodjelu kazni na heterogenijem uzorku s obzirom na dob i razinu obrazovanja.

Veći problem od same strukture uzorka, koja vjerojatno nije značajno utjecala na razlike u nalazima jer su Tonković i suradnici (2022) uspješno replicirali efekte na američkom uzorku odraslih osoba, predstavlja način regrutiranja sudionika. Sudionici ovog istraživanja čine prigodan uzorak te nije bila moguća kontrola informacija koje osobe koje prosljeđuju upitnik daju novim sudionicima. Povrh toga, pri objavi istraživanja na društvenim mrežama, navodili smo informacije o tome da se u istraživanju čitaju tekstovi o nesrećama te da se procjenjuje krivnja i dodjeljuju kazne kako bismo

pokušali ljude zainteresirati za sudjelovanje. Mnogi sudionici su tako vjerojatno imali više informacija o prirodi istraživanja nego sudionici prethodnih istraživanja te je moguće da su mu zbog toga drugačije pristupili. U istraživanju Fausey i Boroditsky (2010) sudionici su upitnik ispunjavali u sklopu većeg broja upitnika nepovezanog sadržaja, dok su Tonković i suradnici (2022) pri prikupljanju sudionika spominjali da se radi o „verbalnim opisima događaja“ te da će se odgovarati na „dva pitanja vezana uz pročitani tekst“ (kako je stajalo i u uputi u ovom istraživanju). Budući da su sudionici znali da slijedi čitanje nekoliko tekstova s istim pitanjima, moguće je da su pri donošenju odluka dublje razmišljali, što je moglo umanjiti djelovanje eksperimentalne manipulacije.

Povezana s upravo opisanom problematikom jest i priroda nacrtâ istraživanja u kojem su sudionici procjenjivali puno veći broj scenarija nego u prijašnjim istraživanjima. Sudionici su vjerojatno već na drugom scenariju shvatili da će za sve tekstove odgovarati na ista dva pitanja te da je tema istraživanja vezana uz krivnju i kažnjavanje osobi koje su uzorkovale nesreću. Stoga su se u podlozi njihovih daljnjih procjena vjerojatno nalazili kognitivni procesi drugačiji od procesa koji su aktivirani kod procjenjivanja izoliranog scenarija. U svrhu kontrole te manjkavosti nacrtâ, scenarij *Zamrzivač* je odabran kao scenarij koji će se uvijek pojavljivati prvi, no kako na njemu nije pronađena značajna razlika, a u nekim drugim scenarijima jest, ne možemo ga koristiti za usporedbu. U sljedećim bi istraživanjima, kako bi rezultati bili više usporedivi s prijašnjim nalazima, bilo korisno ispitati pojavljuju li se efekti lingvističke agentivnosti na ovim scenarijima češće i u većoj veličini kada se scenariji procjenjuju izolirano. Manji broj scenarija koji se procjenjuju pomogao bi i motivirati sudionike te smanjiti razinu osipanja.

Dodatan problem vezan je uz to da scenariji korišteni u ovom istraživanju ne omogućavaju kontrolu varijabli koje su mogle djelovati uz nezavisnu varijablu. Iako eksperimentalna kontrola funkcionira na razini samih scenarija (agentivni i neagentivni opisi istog događaja razlikuju se isključivo u obliku nekoliko glagola), teško je utvrditi koja je kombinacija različitih čimbenika koji čine pojedine slučajne događaje mogla dovesti do toga da se efekt pojavljuje upravo u tim scenarijima, a ne u drugima. Kako je glavni cilj istraživanja bila generalizacija na različite situacije, pri generiranju scenarija nije se vodilo računa o karakteristikama koje neke scenarije čine sličnijima, a druge različitijima. Potreban je sustavniji pristup osmišljavanju materijala u svrhu razvoja skupine scenarija među kojima postoji kontrola nekoliko potencijalno relevantnih

čimbenika koji bi, povrh same lingvističke agentivnosti, mogli utjecati na pojavnost i veličinu ispitivanih efekata. Primjerice, može se izraditi nekoliko verzija istog scenarija u kojima su prisutne kombinacije razina lingvističke agentivnosti i razina neke druge nezavisne varijable, poput različitih posljedica kojima je slučajni događaj rezultirao.

Posljednji metodološki problem koji je potrebno istaknuti jest mjerenje dodjeljivanja kazni. Utvrđivanje utjecaja na tu varijablu iznimno je važno jer time lingvistička agentivnost dobiva na praktičnom značaju, s obzirom na to da se njeni utjecaji proširuju na stvarne posljedice za sudionike slučajnih događaja. U ovom je istraživanju pronađena značajna povezanost između percepcije krivnje i dodjeljivanja kazni za sve scenarije, uz kriterij statističke značajnosti od 5 %. Sudionici koji su davali više procjene krivnje osobe koja je uzrokovala nesreću u prosjeku su toj osobi dodjeljivali i više kazne. Spearmanovi koeficijenti korelacije kretali su se od $\rho = .103$ do $\rho = .574$, što predstavlja slabe do umjerene povezanosti. Očekivano je da je odluka o dodjeli kazne pod utjecajem različitih faktora povezanih s osobinama i stavovima procjenjivača te sa samom specifičnom situacijom, no povezanost s percepcijom krivnje za koju jesu pronađeni značajni efekti ide u prilog tome da se utjecaj lingvističke agentivnosti na dodjelu kazni isplati dodatno istraživati. Štoviše, na govornicima engleskog jezika iz prijašnjih istraživanja pronađen je malen, ali značajan efekt lingvističke agentivnosti na financijsku odgovornost, nezavisno od efekta koji je imala unaprijed dodijeljena razina krivnje kojom su autori manipulirali kao dodatnom nezavisnom varijablom. Moguće je da je ljudima teško odrediti kazne tako kako ih se ispituje u ovom istraživanju, s obzirom na složenost situacija i nedostatak informacija koje su im potrebne kako bi donijeli odluku. Stoga postoji vjerojatnost da su mnogi sudionici svoje procjene za pojedine scenarije davali nasumično. U sljedećim bi istraživanjima trebalo ispitati pojavljuje li se efekt lingvističke agentivnosti na različite operacionalizacije dodjeljivanja kazne. Primjerice, mogla bi se osmisлити pitanja čiji su odgovori ponuđeni na skali s definiranim stupnjevima koji bi sudionicima služili kao referentne točke (npr. „Koja je vjerojatnost da biste [osobi koja je uzrokovala nesreću] dodijelili [određenu kaznu]?“).

Buduća istraživanja

Osim smjernica za daljnja istraživanja koja proizlaze iz metodoloških ograničenja ovog istraživanja, valja razmotriti i nekoliko smjerova koji bi mogli dodatno produbiti

saznanja u ovom području. Kao što su istaknuli Tonković i suradnici (2022), prije nego je moguće utvrditi međujezične razlike u efektima lingvističke agentivnosti, potrebno je istražiti preferencije za agentivnim i neagentivnim izražavanjem pri opisu slučajnih i namjernih događaja u hrvatskom jeziku. Osim kvalitativnih istraživanja hrvatskih tekstova, moguće je provesti istraživanja s metodologijom koju su koristile Fausey i suradnice (2010) te od govornika različitih jezika tražiti da slobodno opisuju slučajne, odnosno namjerne događaje, kojima su upravo svjedočili. Bilo bi zanimljivo scenarije korištene u ovom istraživanju, osim na engleski jezik, prevesti i na neki od jezika u kojima je utvrđena preferencija za neagentivnim opisivanjem slučajnih događaja, poput japanskog i španjolskog. Dobivanje sličnih nalaza na tim jezicima kao i na hrvatskom jeziku također bi išlo u prilog tome da su habitualni obrasci koji se koriste u pojedinim jezicima za opisivanje slučajnih događaja jedan od glavnih čimbenika koji utječu na značaj istraživanih efekata u pojedinom jeziku.

Buduća istraživanja mogla bi se usmjeriti i na ulogu različitih dispozicijskih varijabli u djelovanju ispitivane lingvističke manipulacije. Oren i suradnici (2016) eksperimentalno su utvrdili da sudionici s visoko izraženim opsesivno-kompulzivnim simptomima, u odnosu na sudionike kod kojih su ti simptomi nisko izraženi, koriste više neagentivnih izraza prvi opisivanju različitih događaja. Autori nalaze objašnjavaju pomoću narušenog *osjećaja agentivnosti* (eng. *sense of agency*), ističući kako je moguće da se neagentivnim izražavanjem kompenzira pretjeran osjećaj vlastite odgovornosti za negativne ishode koji nisu pod našom kontrolom. Simchon i suradnici (2022) korištenje neagentivnog jezika ističu kao indikator smanjene *osobne agentivnosti* (eng. *personal agency*), odnosno osjećaja kontrole koju imamo nad samim sobom te svijetom oko nas. Autori su pronašli veću učestalost neagentivnog jezika u forumima na Redditu koji okupljaju korisnike s depresivnim simptomima u usporedbi sa skupinom nasumično odabranih zajednica na toj društvenoj mreži. Potrebno je utvrditi jesu li varijacije u različito konceptualiziranoj i operacionaliziranoj agentivnosti kao stabilnoj crti ličnosti povezane s razlikama u korištenju agentivnog, odnosno neagentivnog jezika. U slučaju da takva povezanost postoji i u općoj populaciji, mogli bismo očekivati interakcijski efekt tih varijabli s varijablom lingvističke agentivnosti. Ispitivani bi efekti, u skladu s trenutno plauzibilnim objašnjenjima međujezičnih razlika, potencijalno bili manji kod sudionika koji imaju nisku osobnu agentivnost, odnosno češće koriste neagentivan jezik.

Posljednji prijedlog odnosi se na proširenje poimanja lingvističke agentivnosti u istraživanjima ove problematike, povrh korištenja glagola različite prijelaznosti. Bilo bi poželjno provjeriti utjecaj pasivnog jezika (sa ili bez spominjanja agenta) na pojavnost ispitivanih efekta, s obzirom na to da se pasiv često istražuje kao jedan od neagentivnih oblika izražavanja. Moguće je uključiti i druge načine lingvističkog smanjenja agentivnosti osobe koja je uzrokovala nesreću te povećanja agentivnosti drugih „entiteta“ koji bi zahtijevali korištenje različitih glagola pri opisivanju promjene stanja u agentivnom (npr. „ispustio je vazu“) i neagentivnom (npr. „vaza je pala“) obliku istog slučajnog događaja. Kombiniranjem različitih aspekata neagentivnog izražavanja (a ne samo korištenjem neprijelaznih glagola) i usporedbom s potpuno agentivnim izražavanjem, mogli bismo otkriti da lingvistička agentivnost kao takva ima mnogo značajniji utjecaj, kako na percepciju sudionika slučajnih događaja, tako i na njihove stvarne životne ishode, nego što je pronađeno u dosadašnjim istraživanjima.

Zaključak

Ovo istraživanje provedeno je s ciljem generalizacije efekata lingvističke manipulacije koje su otkrile Fausey i Boroditsky (2010), te dodatno istražili Tonković i suradnici (2022), na različite situacije na hrvatskom jeziku. U skladu s nalazima prijašnjih istraživanja pretpostavljeno je da će lingvistička agentivnost, operacionalizirana glagolima različite prijelaznosti, utjecati na percepciju krivnje osobe koja je uzorkovala slučajni događaj te na dodjelu kazne toj osobi. Prva hipoteza potvrđena je na četiri od 13 scenarija osmišljenih za potrebe ovog istraživanja, s obzirom na to da su sudionici koji su čitali agentivan oblik scenarija (s prijelaznim glagolima) u prosjeku davali značajno više procjene krivnje u odnosu na sudionike koji su čitali neagentivan oblik scenarija (s neprijelaznim glagolima). Efekti lingvističke agentivnosti na percepciju krivnje bili su male veličine. Druga hipoteza o efektu istog smjera na dodjelu kazni nije potvrđena niti na jednom od scenarija, s obzirom na to da nisu pronađene značajne razlike u dodjeli kazne između agentivnih i neagentivnih oblika scenarija. Opisani nalazi ukazuju na to da bi značaj istraživanih efekata mogao biti manji u hrvatskom jeziku nego u engleskom jeziku, no potrebna su daljnja istraživanja kako bi se utjecaji preferencija za korištenje agentivnog, odnosno neagentivnog jezika, pri opisu slučajnih događaja u pojedinom jeziku razlučili od čimbenika koji su specifični za pojedinu situaciju i ograničavaju generalizaciju efekata na sve slučajne događaje.

Literatura

- Ahearn, L. M. (2001). Language and agency. *Annual Review of Anthropology*, 30, 109-137. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.30.1.109>
- Aronson, E., Wilson, T. D. i Sommers, S. R. (2021). *Social Psychology* (10. izdanje). Pearson.
- Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V. i Znika, M. (2005). *Hrvatska gramatika* (4. izdanje). Školska knjiga.
- Birk, S. J. i Kausel, E. E. (2016). The language of fairness: How cross-linguistic norms in Spanish and English influence reactions to unfair treatment. *The Spanish Journal of Psychology*, 19, članak E79. <https://doi.org/10.1017/sjp.2016.81>
- Choi, I., Dalal, R., Kim-Prieto, C. i Park, H. (2003). Culture and judgement of causal relevance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(1), 46-59. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.1.46>
- Choi, S. (2009). Typological differences in syntactic expressions of path and causation. U V. C. Mueller Gathercole (ur.), *Routes to Language: Studies in Honor of Melissa Bowerman* (str. 169-194). Psychology Press.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (2. izdanje). Routledge.
- Filipović, L. (2007). Language as a witness: Insights from cognitive linguistics. *Speech, Language and the Law*, 14(2), 245-267. <https://doi.org/10.1558/ijsll.v14i2.245>
- Filipović, L. (2013). Constructing causation in language and memory: Implications for access to justice in multilingual interactions. *International Journal of Speech, Language, and the Law*, 20(1), 1-19. <https://doi.org/10.1558/ijsll.v20i1.1>
- Filipović, L. (2018). Speaking in a second language but thinking in the first language: Language-specific effects on memory for causation events in English and Spanish. *International Journal of Bilingualism*, 22(2), 180-198. <https://doi.org/10.1177/136700691666163>
- Filipović, L. (2020). Bilingual memory advantage: Bilinguals use a common linguistic pattern as an aid to recall memory. *International Journal of Bilingualism*, 24(3), 542-555. <https://doi.org/10.1177/1367006918814381>
- Fausey, C. M. i Boroditsky, L. (2010). Subtle linguistic cues influence perceived blame and financial liability. *Psychonomic Bulletin & Review*, 17(5), 644-650. <https://doi.org/10.3758/pbr.17.5.644>

- Fausey, C. M. i Boroditsky, L. (2011). Who dunnit? Cross-linguistic differences in eye-witness memory. *Psychonomic Bulletin & Review*, 18, 150-157.
<https://doi.org/10.3758/s13423-010-0021-5>
- Fausey, C. M., Long, B. L., Inamori, A. i Boroditsky, L. (2010). Constructing agency: The role of language. *Frontiers in Psychology*, 1, članak 162.
<https://doi.org/10.3389%2Ffpsyg.2010.00162>
- Goddard, T., Ralph, K., Thigpen, C. G. i Iacobucci E. (2019). Does news coverage of traffic crashes affect perceived blame and preferred solutions? Evidence from an experiment. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, 3, članak 100073. <https://doi.org/10.1016/j.trip.2019.100073>
- Luk, Z. P. (2014). Investigating the transitive and intransitive constructions in English and Japanese: A quantitative study. *Studies in Language*, 38(4), 752-791.
<https://doi.org/10.1075/sl.38.4.04luk>
- Miller, J. G. (1984). Culture and the development of everyday social explanation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(5), 961-978.
<https://doi.org/10.1037/0022-3514.46.5.961>
- Okuno, A., Cameron-Faulkner, T. R. i Theakston, A. L. (2019). Crosslinguistic differences in the encoding of causality: Transitivity preferences in English and Japanese children and adults. *Language Learning and Development*, 16(1), 61-88.
<https://doi.org/10.1080/15475441.2019.1685387>
- Oren, E., Friedmann, N. i Reuven, D. (2016). Things happen: Individuals with high obsessive-compulsive tendencies omit agency in their spoken language. *Consciousness and Cognition*, 42, 125-134.
<https://doi.org/10.1016/j.concog.2016.03.012>
- Petz, B., Korelasić, V. i Ivanec, D. (2012). *Petzova statistika: Osnove statističke metode za nematematičare*. Naklada Slap.
- Ralph, K., Iacobucci, E., Thigpen, C. G. i Goddard, T. (2019). Editorial patterns in bicyclist and pedestrian crash reporting. *Transportation Research Record*, 2673(2), 663-671. <https://doi.org/10.1177/0361198119825637>
- Tang, Y., Newman, L. S. i Huang, L. (2014). How people react to social-psychological accounts of wrongdoing: The moderating effects of culture. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45(5), 752-763. <https://doi.org/10.1177/0022022114527343>
- The jamovi project (2022). *jamovi* (verzija 2.3) [Računalni program].
<https://www.jamovi.org>
- Tonković, M., Vlašiček, D. i Dumančić, F. (2022). A preregistered direct replication of the linguistic frame effect on perceived blame and financial liability. *Legal and Criminological Psychology*, 27(2), 354-369. <https://doi.org/10.1111/lcrp.12219>

- Scheffels, E., Bond, J. i Monteagut, L. E. (2019). Framing the bicyclist: A qualitative study of media discourse about fatal bicycle crashes. *Transportation Research Record*, 2673(6), 628-637. <https://doi.org/10.1177/0361198119839348>
- Simchon, A., Hadar, B. i Gilead, M. (2022). On pulling the strings or having your strings pulled: The relation between personal and linguistic agency. *PsyArXiv*. <https://doi.org/10.31234/osf.io/hpwaz>
- Vesel, C. (2020). Agentive language in accident investigation: Why language matters in learning from events. *ACS Chemical Health & Safety*, 27(1), 34-39. <https://doi.org/10.1021/acs.chas.0c00002>
- Wang, Y. i McGlone, M. S. (2019). Did I offend you or did it? Agency assignment in interpersonal apology. *Discourse Processes*, 57(1), 66-80. <https://doi.org/10.1080/0163853X.2019.1576471>

Prilog

Kupaona

Agentivan oblik

Petra si je nakon napornog radnog dana odlučila pripremiti pjenušavu kupku. Pustila je vodu u kupaoni i sjela pred TV dok joj se kada ne napuni. Kako je bilo iznimno umorna, slučajno je zaspala. Probudila se tek nakon nekoliko sati i imala što za vidjeti. Potopila je pod kupaone! Dok je pokušavala počistiti dio nereda, na vrata joj je pozvonila bijesna susjeda koja živi ispod nje. Smočila je i strop kupaone kod susjede! Sutradan je napravljena službena procjena te je saznala da ga je značajno oštetila i da će za popravak trebati unajmiti majstore.

Neagentivan oblik

Petra si je nakon napornog radnog dana odlučila pripremiti pjenušavu kupku. Pustila je vodu u kupaoni i sjela pred TV dok joj se kada ne napuni. Kako je bilo iznimno umorna, slučajno je zaspala. Probudila se tek nakon nekoliko sati i imala što za vidjeti. Potopio se pod kupaone! Dok je pokušavala počistiti dio nereda, na vrata joj je pozvonila bijesna susjeda koja živi ispod nje. Smočio se i strop kupaone kod susjede! Sutradan je napravljena službena procjena te je saznala da se značajno oštetio i da će za popravak trebati unajmiti majstore.

Pitanja

Krivnja. U kojoj bi mjeri Petru trebalo kriviti za nastanak poplave?

(skala Likertovog tipa od 1 do 7, s krajnjim točkama „Ne bi je uopće trebalo kriviti“ i „U potpunosti bi je trebalo kriviti“)

Kazna. Osiguranje zgrade ne pokriva ovakvu vrstu štete. Popravak susjedinog stropa košta 400 eura. Koliki bi iznos trebala platiti Petra?

Dostava

Agentivan oblik

Jedan arhitektonski ured prijavio se na natječaj za projektiranje nove zgrade fakulteta. Kada su završili projekt i isprintali svu potrebnu dokumentaciju, pozvali su dostavnu službu kako bi žurno otpremili materijale do Gradskog ureda za prostorno uređenje prije isteka roka za predaju. Dostavljač je preuzeo pošiljku koja se sastojala od papira s nacrtima i planovima za novu zgradu i sjeo na svoj motor. U žurbi je zaboravio poklopiti kutiju na motoru u kojoj prevozi pošiljke. Na pola puta do odredišta dogodio se „prolom oblaka“ uz jak vjetar. Pokušao je rukom držati kutiju zatvorenu, ali je zbog toga u vožnji naglo skrenuo, otvorio kutiju umjesto da je zatvori i prevrnuo je. Dio papira je izgubio, a dio je smočio u obližnjoj lokvi.

Neagentivan oblik

Jedan arhitektonski ured prijavio se na natječaj za projektiranje nove zgrade fakulteta. Kada su završili projekt i isprintali svu potrebnu dokumentaciju, pozvali su dostavnu službu kako bi žurno otpremili materijale do Gradskog ureda za prostorno uređenje prije isteka roka za predaju. Dostavljač je preuzeo pošiljku koja se sastojala od papira s nacrtima i planovima za novu zgradu i sjeo na svoj motor. U žurbi je zaboravio poklopiti kutiju na motoru u kojoj prevozi pošiljke. Na pola puta do odredišta dogodio se „prolom oblaka“ uz jak vjetar. Pokušao je rukom držati kutiju zatvorenu, ali je zbog toga u vožnji naglo skrenuo, kutija se otvorila, umjesto da se zatvori i prevrnula se. Dio papira se izgubio, a dio se smočio u obližnjoj lokvi.

Pitanja

Krivnja. U kojoj bi mjeri dostavljača trebalo kriviti za uništavanje dokumentacije arhitektonskog ureda?

(skala Likertovog tipa od 1 do 7, s krajnjim točkama „Ne bi ga uopće trebalo kriviti“ i „U potpunosti bi ga trebalo kriviti“)

Kazna. Arhitektonski ured zatražio je od dostavljačke službe da neko vrijeme dostave za njih obavljaju besplatno. Koliko besplatnih dostava bi dostavljačka služba trebala dati ovom dostavljaču da ih odradi za arhitektonski ured?

Marke

Agentivan oblik

Martina i Mislav bave se filatelijom, odnosno skupljanjem poštanskih maraka. U današnje vrijeme to je rijedak hobi, a njihove zbirke maraka zato su vrlo zanimljive i vrijedne. Mislav je svoju kolekciju posudio Martini jer ju je ona htjela pokazati u svojem društvu kako bi za taj hobi zainteresirala i druge ljude. Šetajući s Mislavovim albumom s markama pod rukom na rivi pored mora, Martina je naletjela na stup, saplela se i album je pao u more. Smočila je marke koje su se nalazile unutra, a neke je čak i izgubila. Nepovratno je upropastila Mislavovu kolekciju!

Neagentivan oblik

Martina i Mislav bave se filatelijom, odnosno skupljanjem poštanskih maraka. U današnje vrijeme to je rijedak hobi, a njihove zbirke maraka zato su vrlo zanimljive i vrijedne. Mislav je svoju kolekciju posudio Martini jer ju je ona htjela pokazati u svojem društvu kako bi za taj hobi zainteresirala i druge ljude. Šetajući s Mislavovim albumom s markama pod rukom na rivi pored mora, Martina je naletjela na stup, saplela se i album je pao u more. Smočile su se marke koje su se nalazile unutra, a neke su se čak i izgubile. Mislavova kolekcija se nepovratno upropastila!

Pitanja

Krivnja. U kojoj bi mjeri Martinu trebalo kriviti za uništavanje Mislavovog albuma s markama?

(skala Likertovog tipa od 1 do 7, s krajnjim točkama „Ne bi jr uopće trebalo kriviti“ i „U potpunosti bi je trebalo kriviti“)

Kazna. Mislav smatra da bi mu Martina trebala pomoći obnoviti kolekciju tako mu da dio svojih maraka. U svom albumu imao je 80 maraka. Koliko bi svojih maraka Martina trebala dati Mislavu?

Dron

Agentivan oblik

Marin je nestrpljivo čekao dostavu novog drona koji je naručio preko interneta. Kad je konačno stigao na njegovu kućnu adresu, odlučio ga je odmah isprobati u kvartovskom parku. Kako je prvi put u životu pokušavao letjeti dronom, u jednom je trenutku izgubio kontrolu i slučajno uputio dron ravno prema jednom biciklistu. Zabio je dron u njegov bicikl i srušio biciklista na pod. Odmah je otrčao do biciklista kako bi mu pružio pomoć i ispričao mu se. Biciklist je pretrpio manje ozljede, no nije mu bila potrebna stručna medicinska pomoć.

Neagentivan oblik

Marin je nestrpljivo čekao dostavu novog drona koji je naručio preko interneta. Kad je konačno stigao na njegovu kućnu adresu, odlučio ga je odmah isprobati u kvartovskom parku. Kako je prvi put u životu pokušavao letjeti dronom, u jednom je trenutku izgubio kontrolu i dron se slučajno uputio ravno prema jednom biciklistu. Dron se zabio u njegov bicikl i biciklist se srušio na pod. Odmah je otrčao do biciklista kako bi mu pružio pomoć i ispričao mu se. Biciklist je pretrpio manje ozljede, no nije mu bila potrebna stručna medicinska pomoć.

Pitanja

Krivnja. U kojoj bi mjeri Marina trebalo kriviti za to što se biciklist ozlijedio?

(skala Likertovog tipa od 1 do 7, s krajnjim točkama „Ne bi ga uopće trebalo kriviti“ i „U potpunosti bi ga trebalo kriviti“)

Kazna. Biciklist je Marina prekorio zbog neopreznog rukovanja dronom i zatražio od njega obećanje da neko vrijeme neće letjeti dronom. Koliko bi dana Marko trebao pričekati prije nego ponovo počne letjeti dronom?

Haljina

Agentivan oblik

Ana često razmjenjuje odjeću sa svojom sestrom. Za izlazak u noćni klub sa svojim društvom odlučila je posuditi jednu od sestrih bijelih haljina. Vratila se kući u ranim jutarnjim satima i haljinu odlučila odmah oprati kako bi uklonila miris dima. Haljinu je na brzinu stavila na pranje s ostalim bijelim rubljem i otišla spavati. Kad je kasnije vadila rublje iz perilice, shvatila je da je sve obojila u ružičasto. Među bijelim rubljem je zametnula i jednu crvenu majicu. Uništila je sestrinu najdražu haljinu!

Neagentivan oblik

Ana često razmjenjuje odjeću sa svojom sestrom. Za izlazak u noćni klub sa svojim društvom odlučila je posuditi jednu od sestrih bijelih haljina. Vratila se kući u ranim jutarnjim satima i haljinu odlučila odmah oprati kako bi uklonila miris dima. Haljinu je na brzinu stavila na pranje s ostalim bijelim rubljem i otišla spavati. Kad je kasnije vadila rublje iz perilice, shvatila je da se sve obojilo u ružičasto. Među bijelim rubljem se zametnula i jedna crvena majica. Uništila se sestrina najdraža haljina!

Pitanja

Krivnja. U kojoj bi mjeri Anu trebalo kriviti za uništavanje sestrine haljine?

(skala Likertovog tipa od 1 do 7, s krajnjim točkama „Ne bi je uopće trebalo kriviti“ i „U potpunosti bi je trebalo kriviti“)

Kazna. Anina sestra odlučila ju je kazniti tako da joj neko vrijeme zabrani pristup svome ormaru. Koliko bi dana trebala trajati Anina zabrana posuđivanja sestrine odjeće?

Kolač

Agentivan oblik

Ema radi kao kuharica u prestižnom restoranu. Jedne subote poznati je poduzetnik u tom restoranu organizirao domjenak za svoje zaposlenike. Ema je, između ostalog, bila zadužena za pripremu složenog deserta. Kako je cijeli dan u kuhinji vladala strka, Ema je zaboravila na kore za kolač u pećnici. Kada ih je konačno izvadila, vidjela je da ih je previše osušila. Prepekla ih je! Glavni kuhar je poludio jer gostima restorana nije mogao poslužiti desert koji su obećali.

Neagentivan oblik

Ema radi kao kuharica u prestižnom restoranu. Jedne subote poznati je poduzetnik u tom restoranu organizirao domjenak za svoje zaposlenike. Ema je, između ostalog, bila zadužena za pripremu složenog deserta. Kako je cijeli dan u kuhinji vladala strka, Ema je zaboravila na kore za kolač u pećnici. Kada ih je konačno izvadila, vidjela je da su se previše osušile. Prepekle su se! Glavni kuhar je poludio jer gostima restorana nije mogao poslužiti desert koji su obećali.

Pitanja

Krivnja. U kojoj bi mjeri Emu trebalo kriviti za to što desert koji je klijent naručio nije poslužen gostima?

(skala Likertovog tipa od 1 do 7, s krajnjim točkama „Ne bi je uopće trebalo kriviti“ i „U potpunosti bi je trebalo kriviti“)

Kazna. Vodstvo restorana odlučilo je umanjiti Emini plaću za taj mjesec. Emina plaća iznosi 1200 eura. Koliki bi iznos trebalo **oduzeti** Emi?

Zamrzivač

Agentivan oblik

Robert je u petak navečer radio prekovremeno i posljednji ostao u tvrtki. Pri polasku kući pošao je do zajedničkog zamrzivača uzeti sladoled koji je ostao od proslave odlaska kolege u mirovinu. Budući da ih nije dovoljno jako gurnuo, nije zatvorio vrata zamrzivača. Kad se u ponedjeljak vratio na posao, dočekalo ga je neugodno iznenađenje. Otopio je sav led iz zamrzivača! Svu hranu koja se tamo nalazila odmrznuo je i pokvario. Da situacija bude još gora, smočio je i trajno oštetio tepih u kuhinji!

Neagentivan oblik

Robert je u petak navečer radio prekovremeno i posljednji ostao u tvrtki. Pri polasku kući pošao je do zajedničkog zamrzivača uzeti sladoled koji je ostao od proslave odlaska kolege u mirovinu. Budući da ih nije dovoljno jako gurnuo, vrata zamrzivača nisu se zatvorila. Kad se u ponedjeljak vratio na posao, dočekalo ga je neugodno iznenađenje. Otopio se sav led iz zamrzivača! Sva hrana koja se tamo nalazila odmrznula se i pokvarila. Da situacija bude još gora, tepih u kuhinji se smočio i trajno oštetio!

Pitanja

Krivnja. U kojoj bi mjeri Roberta trebalo kriviti za štetu koja je nastala u tvrtki?

(skala Likertovog tipa od 1 do 7, s krajnjim točkama „Ne bi ga uopće trebalo kriviti“ i „U potpunosti bi ga trebalo kriviti“)

Kazna. Vodstvo tvrtke je zatražilo da Robert plati za počinjenu štetu. Ukupna šteta je procijenjena na 300 eura. Koliki bi iznos trebao platiti Robert?

Zvučnik

Agentivan oblik

Marko je na proslavi prijateljevog rođendana odlučio pokazati svoje vještine na plesnom podiju. Prilikom izvođenja jednog plesnog pokreta izgubio je ravnotežu i snažno udario stol na kojem su se nalazile boce pića. Srušio je sve sa stola i razbio nekoliko staklenih boca, a njihov je sadržaj razlio po podu. Pokraj stola nalazio se zvučnik te je dio tekućine isprolijevao i po njemu. Prijatelji su brzo priskočili Marku u pomoć i uspjeli spasiti dio pića, no pokvario je zvučnik pa je počeo proizvoditi iskrivljeni zvuk.

Neagentivan oblik

Marko je na proslavi prijateljevog rođendana odlučio pokazati svoje vještine na plesnom podiju. Prilikom izvođenja jednog plesnog pokreta izgubio je ravnotežu i snažno udario stol na kojem su se nalazile boce pića. Srušilo se sve sa stola i razbilo se nekoliko staklenih boca, a njihov se sadržaj razlio po podu. Pokraj stola nalazio se zvučnik te se dio tekućine isprolijevao i po njemu. Prijatelji su brzo priskočili Marku u pomoć i uspjeli spasiti dio pića, no zvučnik se pokvario pa je počeo proizvoditi iskrivljeni zvuk.

Pitanja

Krivnja. U kojoj bi mjeri Marka trebalo kriviti za štetu koja je nastala na zvučniku?

(skala Likertovog tipa od 1 do 7, s krajnjim točkama „Ne bi ga uopće trebalo kriviti“ i „U potpunosti bi ga trebalo kriviti“)

Kazna. Popravak zvučnika koštao je 100 eura. Koliki bi iznos trebao platiti Marko?

Seminar

Agentivan oblik

Ivan je završavao seminarski rad koji je trebao predati do kraja dana. Skuhao si je šalicu kave kako bi dulje mogao ostati budan. Dok je pružao ruku kako bi dohvatio bilješke s ruba stola, prevrnuo je šalicu i prolio kavu po laptopu. Odmah je ugasio laptop kako bi ga osušio pa nije spremio posljednje promjene u dokumentu. Budući da je završni dio rada trebao napisati ispočetka na bratovom laptopu, nije ga predao na vrijeme. Profesorica je uvažila kasniju predaju, no rekla je da si je time automatski smanjio broj bodova za seminarski rad.

Neagentivan oblik

Ivan je završavao seminarski rad koji je trebao predati do kraja dana. Skuhao si je šalicu kave kako bi dulje mogao ostati budan. Dok je pružao ruku kako bi dohvatio bilješke s ruba stola, šalica se prevrnula i kava se prolila po laptopu. Odmah je ugasio laptop kako bi ga osušio pa se posljednje promjene u dokumentu nisu spremile. Budući da je završni dio rada trebao napisati ispočetka na bratovom laptopu, nije ga predao na vrijeme. Profesorica je uvažila kasniju predaju, no rekla je da se time broj bodova za seminarski rad automatski smanjio.

Pitanja

Krivnja. U kojoj bi mjeri Ivana trebalo kriviti za kašnjenje s predajom seminarskog rada? (skala Likertovog tipa od 1 do 7, s krajnjim točkama „Ne bi ga uopće trebalo kriviti“ i „U potpunosti bi ga trebalo kriviti“)

Kazna. Za seminarski rad moguće je dobiti ukupno 50 bodova. Koliko bi bodova trebalo **oduzeti** Ivanu zbog kašnjenja s predajom?

Figurica

Agentivan oblik

Karlo je svoju slobodnu večer provodio s mlađim bratom. Brat se silno želio igrati figuricama akcijskih junaka. Karlo je u igri, imitirajući let akcijskog junaka, ustao i podignuo figuricu visoko u zrak. Kako je sve brže i brže vitlao rukama, u jednom mu je trenutku popustio stisak i figuricu je lansirao u zid. Budući da je figurica bila krhka, savio joj je jednu ruku i udubio joj je glavu. Brat je odmah briznuo u plač. Potrgao je figuricu jednog od njegovih omiljenih akcijskih junaka!

Neagentivan oblik

Karlo je svoju slobodnu večer provodio s mlađim bratom. Brat se silno želio igrati figuricama akcijskih junaka. Karlo je u igri, imitirajući let akcijskog junaka, ustao i podignuo figuricu visoko u zrak. Kako je sve brže i brže vitlao rukama, u jednom mu je trenutku popustio stisak i figurica se lansirala u zid. Budući da je figurica bila krhka, savila joj se jedna ruka i udubila joj se glava. Brat je odmah briznuo u plač. Potrgala se figurica jednog od njegovih omiljenih akcijskih junaka!

Pitanja

Krivnja. U kojoj bi mjeri Karla trebalo kriviti za uništavanje bratove figurice?

(skala Likertovog tipa od 1 do 7, s krajnjim točkama „Ne bi ga uopće trebalo kriviti“ i „U potpunosti bi ga trebalo kriviti“)

Kazna. Roditelji razmišljaju o tome da bi Karlo, za kaznu za neopreznu igru, određeni broj puta umjesto brata trebao pospremiti njegovu sobu. Koliko bi puta Karlo trebao pospremiti bratovu sobu?

Staklo

Agentivan oblik

Sara je užurbano pospremala stan kako bi sve bilo spremno za dolazak njene prijateljice u posjet na nekoliko dana. Dok je usisavala dnevnu sobu, usisavačem je udarila u stol na sredini sobe. Dovoljno je prodrimala stol da sruši staklenu vazu koja se nalazi na njemu. Smrskala je vazu, a komadiće stakla prosula je po cijeloj sobi. Iako je mislila da je počistila sav nered, zagubila je jedan komadić stakla. Kada je njena gošća navečer hodala bosa po sobi, porezala se na taj komadić i morala ići na šivanje rane.

Neagentivan oblik

Sara je užurbano pospremala stan kako bi sve bilo spremno za dolazak njene prijateljice u posjet na nekoliko dana. Dok je usisavala dnevnu sobu, usisavačem je udarila u stol na sredini sobe. Stol se dovoljno prodrmao da se sruši staklena vaza koja se nalazi na njemu. Vaza se smrskala, a komadići stakla prosuli su se po cijeloj sobi. Iako je mislila da je počistila sav nered, jedan komadić stakla se zagubio. Kada je njena gošća navečer hodala bosa po sobi, porezala se na taj komadić i morala ići na šivanje rane.

Pitanja

Krivnja. U kojoj bi mjeri Saru trebalo kriviti za ozljedu koja se desila prijateljici?

(skala Likertovog tipa od 1 do 7, s krajnjim točkama „Ne bi je uopće trebalo kriviti“ i „U potpunosti bi je trebalo kriviti“)

Kazna. Posjet liječniku koštao je 70 eura. Koliki bi iznos trebala platiti Sara?

Bicikl

Agentivan oblik

Tin i Nika družili su se kod Nike i odlučili si ispeći palačinke. Kad su počeli pripremati smjesu, shvatili su da nemaju dovoljno mlijeka. Budući da je brži od nje, Nika je Tinu predložila da uzme njen bicikl i ode do obližnjeg dućana. Rekla mu je da uzme i lokot jer u njenom kvartu redovno nestaju bicikli. Međutim, lokot je bio star i, iako ga je Tin pritisnuo, nije ga zaključao. Kad je izašao iz dućana, biciklu nije bilo ni traga. Ukraden je. Vraćajući se nazad do Nike, nadao se da ovime nije trajno narušio njezino povjerenje.

Neagentivan oblik

Tin i Nika družili su se kod Nike i odlučili si ispeći palačinke. Kad su počeli pripremati smjesu, shvatili su da nemaju dovoljno mlijeka. Budući da je brži od nje, Nika je Tinu predložila da uzme njen bicikl i ode do obližnjeg dućana. Rekla mu je da uzme i lokot jer u njenom kvartu redovno nestaju bicikli. Međutim, lokot je bio star i, iako ga je Tin pritisnuo, nije se zaključao. Kad je izašao iz dućana, biciklu nije bilo ni traga. Ukraden je. Vraćajući se nazad do Nike, nadao se da se ovime nije trajno narušilo njezino povjerenje.

Pitanja

Krivnja. U kojoj bi mjeri Tina trebalo kriviti za to što je Nikin bicikl ukraden?

(skala Likertovog tipa od 1 do 7, s krajnjim točkama „Ne bi ga uopće trebalo kriviti“ i „U potpunosti bi ga trebalo kriviti“)

Kazna. Tinovi roditelji smatraju da bi Tin trebao dati dio svoje ušteđevine za kupnju novog bicikla za Niku. Bicikl koji je Niki ukraden koštao je 350 eura. Koliki bi iznos trebao dati Tin?

Knjige

Agentivan oblik

Sanja je nakon nastave odlučila ostati u školskoj knjižnici kako bi u miru učila za ispit iz hrvatskog jezika. Proučavajući jedno književno djelo, poželjela ga je u cijelosti pročitati. Dok je tražila knjigu, spotaknula se o tepih i cijelim tijelom pala na stalak s knjigama. Kako je stalak bio poprilično nestabilan, srušila ga je, a knjige koje su se nalazile na njemu posvuda je rasula i ispremiješala. Prije nego je Sanja uopće stigla ustati, knjižničarka se već našla pored nje, ljutita što joj je poremetila planove za ostatak dana.

Neagentivan oblik

Sanja je nakon nastave odlučila ostati u školskoj knjižnici kako bi u miru učila za ispit iz hrvatskog jezika. Proučavajući jedno književno djelo, poželjela ga je u cijelosti pročitati. Dok je tražila knjigu, spotaknula se o tepih i cijelim tijelom pala na stalak s knjigama. Kako je stalak bio poprilično nestabilan, srušio se, a knjige koje su se nalazile na njemu posvuda su se rasule i ispremiješale. Prije nego je Sanja uopće stigla ustati, knjižničarka se već našla pored nje, ljutita što su joj se poremetili planovi za ostatak dana.

Pitanja

Krivnja. U kojoj bi mjeri Sanju trebalo kriviti za nered koji je nastao u knjižnici?

(skala Likertovog tipa od 1 do 7, s krajnjim točkama „Ne bi je uopće trebalo kriviti“ i „U potpunosti bi je trebalo kriviti“)

Kazna. Knjižničarka je zaključila da nema smisla da Sanja slaže knjige natrag na policu jer će to ionako napraviti pogrešno. Umjesto toga želi da Sanja određeni broj puta nakon nastave ostane lijepiti zaštitnu foliju na nove knjige. Koliko bi puta Sanja trebala ostati pomagati knjižničarki?